

פירוש לקח טוב

על

מגלת איכה

מרבין מוֹבִיָּהוּ ב"ר אליעזר זצ"ל •

יצא פעם ראשונה לאור עולם על פי כתב יד שבאוצר הספרים
בקאנטברניא באוכספארד ובמינכען •

על יד

אלבארט גראינוף •

לונדון •

—

1908.

פירוש איכה *

כי טוב קייתי ויבא רע ואייחלה לאור ויבא אופל * טהג"ה
 גלוי ומפרסם בין החבמי' שכל דברי איוב הם משל לישראל
 ולכן זה הפסוק הם דברי ישראל שמתרעמין בגלותם ואומר
 כי טוב קייתי ויבוא רע' אין טוב אלא הק"בה שנ' טוב יי'
 לכל בלום' הייתי מקוה שיי' יתברך יהיה לצינה ולמגן
 לישראל' ויבוא רע זה גבוכדנצר בבית ראשון ואפסיונים
 בבית שני' ואייחלה לאור השכינה ויבוא אופל הצרות' ס"א
 כי טוב קייתי זה הק"בה ויבוא רע זה סמאל הקנאה והמקנא
 כלום' בהיותנו צריכים לסייע אלהי ואנחנו חטאנו לו ושמן
 הפסל בבית המקדש ובסיבת זה ואייחלה לאור ויבוא אופל
 הצרות וה' למען רחמיו יראנו נחמה ציון בשוב יי' שבות
 עמו יגל יעקב ישמח ישראל אמר איוב כסבור הייתי
 לראות טוב כל ימי חיי כענין שנ' ואמר עם קני אנת
 ובחול ארבה ימים ויבוא רע זה השטן שבא לקטרני ומנין
 שמקטרג של אדם נקרא רע שנ' כי יצר לב האדם רע
 מנעוריו ואייחלה לאור כענין שנ' ואור פני לא יפילן שהיו
 בושים בני אדם ממני' ויבוא אופל * גם עוילים מאסו בי
 אקומה וידברו בי תעבתי מהי סודי וזה אהבתי נהפכו בי'
 אמר טוביהו ב"ר אליעזר ז"ל יותר מח' מאות שנה עברו
 מן איוב עד שעמד ודמיוהו בן חלקיהו וכדרך שהגיע לאיוב

בראשית ח' צ"א * איוב כ"ט יח * Vide Introduction p. 20.

שם י"ט יח * איוב כ"ט צ"ד *

הגיע לירמיהו' א' אני הגבר ראה עני אמר אני דומה לאיוב
 שנ' עליו' מי גבר כאיוב ישתה לענ כמים איוב קלל אה
 יומו שנ' יאבר יום אולד בו וירמיהו קלל את יומו שנ'
 ארור היום אשר יולדתי בו יום אשר ילדתני אמי איוב
 אמר למה לא מרחם אמות מבטן יצאתי ואנוע וירמיהו
 אמר אשר לא מותתני מרחם ותהי לי אמי קברי ורחמה
 הרת עולם למה זה מרחם יצאתי לראות עמל ויגן איוב
 אמר כי טוב קיתי וירמיהו אמר יקה לשלום ואין טוב
 אמר ירמיהו סקת הייתי שהק"בה נותן שלום לישראל ואין
 טוב על שאינן עוסקין בתורה א' אין שלום אמר י' לרשעים
 לעת מרפא שיחזרו בתשובה והנה בעתה כענין שנ' מי
 האיש החכם ויבן את זאת וגו' על מה אברה הארץ נצתה
 כמדבר מבלי עובר ויאמר י' על עובם את תורתי ואומ'
 כל קצינך נדדו יחד מקשת אוסרו כל נמצאך (מנאציק)
 אסרו יחדו מרחוק עמדו על שעמדו רחוק מן התורה וכן
 מן המצוות לפיכך אסרו כיון שראה ירמיהו שלא היה בהם
 תקנה התחיל לקונן עליהם איכה ובאי זה זמן נכתבה מגילת
 איכה בשנה הרביעית ליהויקים דכתיב ויהי בשנה הרביעית
 ליהויקים בן יאשיהו מלך יהודה היה הדבר הזה אל ירמיהו
 מאת י' לאמר קח לך מגלה ספר וכתבת אליה את כל
 הדברי אשר דברתי אליך על ישראל ועל יהודה ועל כל
 הגוים מיום דברתי אליך ממי יאשיהו ועד היום הזה וכתב

ירמיה ב' י"ד א	שם ג' ב' א	איוב ל"ד ז	איכה ג' א' א
איוב ל' כ"ו א	ואן מ ג	ירמיה ב' י"ז ז	איוב ג' י"א א
ישעיה מ"ח כ"ב א	לפי שלא היו מ ז	ירמיה ח' ט"ז ז	ירמיה ח' ט"ז ז
ישעיה כ"ב ג' א	שם ב' י"א א	ירמיה ט' י"א ז	ירמיה ט' י"א ז

וַיִּקְרָא יִרְמְיָהוּ אֶת בְּרוּךְ וַיִּכְתֹּב בְּרוּךְ בֶּן נִרְיָה מִפִּי יִרְמְיָהוּ
 אֶת כָּל דְּבָרֵי יְיָ אֲשֶׁר דִּבֶּר אֵלָיו עַל מַנְלָת סֵפֶר וַיִּשְׁלַח
 הַמֶּלֶךְ אֶת יְהוּדִי לִקְחַת אֶת הַמַּנְלָה וַיִּקְחָהּ מִלִּשְׁכַּת אֱלִישָׁמַע
 הַסֹּפֶר וַיִּקְרָאָהּ יְהוּדִי בְּאוֹזְנֵי הַמֶּלֶךְ וּבְאוֹזְנֵי כָּל הַשָּׂרִים הָעוֹמְדִים
 מֵעַל הַמֶּלֶךְ וְהֵם יוֹשֵׁב בֵּית הַחוּרֶף וּבַחֲדָשׁ הַתְּשִׁיעִי וְאֵת הָאֵפֶח
 לִפְנֵי מִבְּעֶרֶת (לו) עֲצִים הַנִּדְלָקִים בְּאַחוּה וַיְהִי כִּקְרֹא יְהוּדִי
 שְׁלֹשׁ דְּלָתוֹת וְאַרְבַּעַה יִקְרַעְנָה כְּתֹעַר הַסּוֹפֵר וַיִּהְיֶה שָׂרֵף עַל הָאֵשׁ
 אֲשֶׁר עַל הָאֵפֶח וַיְהִי דְּבַר יְיָ אֶל יִרְמְיָהוּ אַחֲרֵי שָׂרֵף הַמֶּלֶךְ
 אֶת הַמַּנְלָה וְאֵת הַדְּבָרִים אֲשֶׁר כָּתַב בְּרוּךְ מִפִּי יִרְמְיָהוּ לְאֹמֶר
 שׁוּב קַח לְךָ מַנְלָה אַחֶרֶת וּכְתוּב עָלֶיהָ אֶת כָּל הַדְּבָרִים
 הָרִאשׁוֹנִים וְגו' וַיִּרְמְיָהוּ לִקַּח מַנְלָה אַחֶרֶת וַיִּתֶּנָּה אֶל בְּרוּךְ בֶּן
 נִרְיָה הַסּוֹפֵר וַיִּכְתֹּב עָלֶיהָ מִפִּי יִרְמְיָהוּ אֶת כָּל דְּבָרֵי הַסֵּפֶר
 אֲשֶׁר שָׂרֵף יְהוֹיָקִים מֶלֶךְ יְהוּדָה בְּאֵשׁ וְעוֹד נֹסֵף עָלֵיהֶם דְּבָרִים
 רַבִּים כִּהְיָה וַיִּכְתֹּב זֶה פֶּרֶשֶׁת אֵיכָה יֹשֶׁבֶת בְּדָד וְעוֹד נֹסֵף זֶה
 פֶּרֶשֶׁת אֵיכָה יַעֲיֵב דְּבָרִים זֶה פֶּרֶשֶׁת אֵיכָה יוֹעֵם זֶה בְּרִיִּים זֶה
 אֲנִי הַנֶּבֶר דָּאֲתִי מִתְּלַת אֶלְפָּא בֵּיתִין כִּהְיָה זֶה פֶּרֶשֶׁת זְכוּר
 יְיָ מָה הָיָה לָנוּ כִּנְגַד אֶלְפָּא בֵּית' כִּב' פְּסוּקִים אֵיכָה שְׂאֵלוּ
 אֶת בֶּן זֹמָא דְּרוּשׁ לָנוּ דְּבַר אֶחָד מִמַּנְלָה אֶקִּינֹת אֹמֵר לָהֶם
 לֹא גָלוּ יִשְׂרָאֵל עַד שִׁכְפְּרוּ בִּיחֻדֵּי שָׁל מְקוֹם וּבַעֲשֶׂרֶת הַדְּבָרִים
 וּבִמְלִילָה שְׁנֵיתָנָה לְעֶשְׂרִים דּוּר וּבַחֲמִישָׁה חֹמְשֵׁי תוֹרָה כַּמִּנּוּן
 אֵיכָה ר' לוי אָמַר עַד שִׁכְפְּרוּ ב"ל כְּרִיתוֹת כַּמִּנּוּן אֵיכָה

פרשה א.

(א) איכה אמ' ירמיהו משה ראה את ישראל רבים ככוכבי השמים ואמר עליהם איכה אשא לברי מרחכם וי' אלהיכם הרבה אתכם והנכם היום ככוכבי השמים לרוב ועכשיו הם יושבים כאבל וקונן עליהם איכה אמר ירמיהו הנביא אי כה איה הבטחה שאמ' הש' לאברהם אבינו הבט נא השמיטה וספור הכוכבים אם תוכל לספר אותם ויאמר לו כה יהיה זרעך איה כה שנאמר לאבינו יעקב כה תאמר לבית יעקב וגו' ולמה נאמרו קינות באל"ף ב"ת כרי שיהיו נגרסים בפי המקוננים ד"א למה לקו ישראל באל"ף ב"ת הם עברו מאל"ף ועד תי"ו לפיכך לקו מא' ועד תי"ו תדע לך שהרי אלות שבמשנה תורה מן וי"ו עד ה"א שנ' והיה אם לא תשמע עד ואין קונה שהרי כ"ד פסוקים וכ"ב אותיות מנין אל"ף ב"ת ס"א למה לקו באל"ף ב"ת אמ' הש' ויען וביען במשפטי מאסו אני אמרתי לברכם מא' ועד תי"ו שנ' אם בחוקותי עד קוממיות והם סרחו ולקו מא' ועד תי"ו

ישבה דמה את ישראל לאשה וקרא עליה לשון נקבה ישבה אמ' השם אני אמרתי וארשתך לי באמונה אתי מלבנן כלה ועכשיו תשבי בדודה אני אמרתי וישבתם על הארץ לבטח ועכשיו והושבתם לברכם בקרב הארץ בדרד אני אמרתי וישכון ישראל בטח בדרד עין יעקב ועכשיו בדרד

שמות י"ג ג' א' בראשית ט"ו ה' ח' שם י"ב ד' דברים א' י"ג א' הושע ב' כ"ב ג' שם כ"ז ג' ל"ג ג' ויקרא כ"ו מ"ג ג' דברים כ"ח ט"ו א' דברים ל"ג כ"ח א' ישעיה ה' ח' י' ויקרא כ"ה י"ח ז'

יהיה מושבה כענין שנ' "בדד ישב מחוץ למחנה מושבו"
 בדד' על עסק עשרת הדברות שעזבתם' מנין בדד' תחת
 שהיו כבוכבי השמים לרוב עכשיו יושבה בדד' .
 העיר רבתי עם' העיר זו ירושלים וכן הוא אומ' "בעיר יי'
 צבאות בעיר אלהינו אמר ירמיהו עיני ראו ולא זר העיר
 שראיתי בעיני שהיתה רבתי עם' רבתי יו"ד יתירה כמו
 המשפילי המנביה לפי שאות יו"ד הוא ייפוי הלשון בין
 בתחלת התיבה בין בסוף התיבה בתחלת התיבה כמו "או
 ישיר" או יבנה יהושע "יעשו ענל בחורב וכל אלו וכל כיוצא
 בהם פירושם בלא יו"ד ובסוף התיבה "עלי ארץ וכמו אלו
 שאמרנו "המשפילי והמנביה בא וראה מה כתו' בבית
 הראשון "ויוצא שלמה את זבח השלמים אשר זבח ליי' בקר
 כ"ב אלף וצאן ק"כ אלף ותנן הפר קרב בכ"ד אלף כהנים
 והאיל קרב כ"א אלף כהנים ואם הכהנים כך י"ב שבטים
 על אחת כמה וכמה שלא היה להם מנין וכן הוא או'
 "יהודה וישראל רבים כחול וגו' ובבית שני "או"ל אנריפס
 המלך בקש לעמוד על מנין של ישראל ואמ' לכהנים הפרישו
 כלואי מכל פסח ופסח והפרישו לו ת"ר אלף זוגות כליות
 כפלים מיוצאי מצרים חוץ מממא ושהיה בדרך רחוקה ואין
 לך כל פסח ופסח שלא היה בו יותר מעשרה במשכת
 עמכם נפשות ואם תאמר והלא הכליות היו עולין לנבזה
 והיכי עביר הבי אלא לא הפרישו כליות ממש וכנגד הכליות
 היו לוקחין אבנים כנגדן והביאוך למלך'

ויקרא י"ג מ"ו א

יהושע ח' ל"א

תהלים קי"ג ו' א

תהלים מ"ח מ' ב

תהלים ק"ז י"א א

מ"א ח' ס"ג א

שמות ט"ו א' א

איוב ל"ח כ"ד א

שם ד' ב' ז

11

היתה כאלמנה: שהיא יושבת ענומה וענונה ממתנת בעלה שהניחה והלך לו בדרך רחוקה ולא אלמנה ממש וכן הוא א' כי לא אלמן ישראל ויהודה מאלהיו כשם שנ' בישראל היו שרי יהודה כמשיגי גבול כנגד מעשיהם היתה פורענותם דאמר ר' אבהו הם לא פילשו אחר מרת הדין שנא' והיה העם כמתאוננים כי כפרה סודרה ומרת הדין לא פלשה אחריהם שנ' היתה כאלמנה ולא אלמנה ממש.

רבתי בננים: מלשון ורבי המלך וכן כי רבה היא מלמד שהיו ישראל גדולים בעיני האומות ושרי המדינות ס"א רבתי בננים בחכמות כענין שנ' ותרב חכמת שלמה.

שרתי בתורה כענין שנ' בי שרים ישורו תני ר' חגי בשם ר' יוסף כל מקום שהולך ירושלמי היו מושבין אותו בקשיתרא לשמוע חכמתו והיא היתה למס תחת שהיו האומות ומלכיהם נותנין מס לישראל עכשיו היתה למס הם נותנין להם מס וכן אנו מוצאין משלמה דכתי' וכל הארץ מבקשים את פני שלמה לשמוע את חכמתו אשר נתן אלהים בלבו והמה מביאים איש מנחתו כלי כסף וכלי זהב ועתה למס נותנין מס למלך אשור מדרש היתה למס תחת סמל הקנאה שהיו משתחיים לו ועל שעברו על הנאי סיני חושבניה דדין כחושבניה דדין על כן היו למס.

(ב) בכה תבכה בלילה: על חרבן ראשון ועל חרבן שני בכה על ציון תבכה על ירושלים בכה על גלות ישראל תבכה על גלות יהודה בכה תבכה בוכה ומבכה אחרים עמה.

הושע ד' מ"ז במדבר י"א א' הושע ה' י' ירמיה כ"א ה' א' הונא ס' משל ח' מ"ז א' מ"א ה' י' אסתר א' כ' ירמיה מ"א א' א' לפיכך היתה כנסת ישראל למס מ"א י' כ"ד א' למלכי ישראל ויהודה מ

בלילה אמר ר' יוחנן על עסקי לילה בכת' * ותשא כל העדה ויתנו את קולם ויבכו העם בלילה * הוא הוא הלילה ערב מ' באב היתה אמ' הש' אתם בכיתם * בכות חנם אני אקבע לכם לדורת' ד"א בלילה שכל הבוכה בלילה קולו נשמע למרחוק * ד"א ולמה בלילה לפי שהיו קולן הולך למרחוק ומעשה באשה אחת שהיתה שרויה בשכונת רבן נמליאל והיה לה בן תשחורת ומת והיתה בוכה בלילה והיה ר' נמליאל שומע קולה ונוכר לו חרבן בית המקדש והיה בוכה עמה עד שנשרו ריסי עיניו וכיון שהרגישו התלמידים עמדו ופנו אותה משכונתו * ד"א בלילה כאשה חשובה שהיא מתבוישת לבכות ביום ובוכה מפני השכנים והיא בלילה * ומעתה על לחיה מבאן אתה מוצא כשנכנסו נזים לירושלים היו תופשין הבחורים וכופתין את ידיהם * לאחוריהם והיו בוכים והדמעות יורדות מעיניהם ולא היו יכולין לקנחם * והיו נקשרות על לחייהם ונעשין כצרבת וכן הוא אומ' * כל קציניך נדרו יחד מקשת אופרו שהיו מתירין יחידי קשתותיהם ואוסרין בהם בחורי ישראל לכך נאמ' על לחיה אין לה מנחם מכל אהביה אין מי שידבר לה דברים נוחמין כל רעה בנדרו בה * כשאדם בעושר ובמזכה כל העולם אהבין אותו וכשנתפש בייסורין אינו מתא אהובים וכן הוא אומ' / כל אחי רש שנאוהו אף כי מרעהו רחקו ממנו * (ג) גלתה יהודה מעני ומרוב עבודה * אינו דומה גלות יהודה לגלות האומות שאומות העולם בגלותן אוכלים ומשמחין עם שוביהם אבל ישראל אינו כן אלא מסתפק ברעב ובצמא

א במדבר י"ד א'
א לאחר מ'

ה הוא MT habet
ישעיה כ"ב ג'

ב כיה מ'
משלי י"ט ז'

13

ובעירותם ובחוסר כל. ס"א גלתה יהודה מענו אחר שנאמר
 עשרם וכבודם אחרי בן גלוי. ס"א גלתה יהודה מעני כלום'
 בעוני וברוב עבודה ודומה לו "הנותר בבשר ובלחם והוא
 מבשר ומלחם. ומרוב עבודה "על שהיו משעבדין באחיהם
 שלא כתורה ס"א על שלא עבדו להק"בה כדכתי' "תחת
 אשר עבדת את יי' אלהיך בשמחה. היא יושבה בגוים ר'
 יהודה בר ר' נחמן בשם ר' שמעון בן לקיש או' אלו מצאה
 מנוח לא היתה חוזרת בענין שנ' "ולא מצאה היונה מנוח
 לבק רגלה. כל רודפיה השיגוה בין המצרים. אלו ימים שבין
 י"ז בתמוז לט' באב שבהם קמב סרירי שולט ואמר ר'
 יוחנן כולו מלא עינים וקליפין שערות ועין אחת קבועה בלבו
 וכל הראה אותו נופל ומת ומעשה בחסיד אחד שראה אותו
 ונפל ומת ואינו נמצא אלא בצל הסמוך לחומה. ס"א בין
 המצרים בענין שהדביקו את צדקיהו בערבות הירדן דכתי'
 "וירדפו חיל כשדים אחרי המלך וישיגו אותו בערבות יריחו
 וכל חילו נפצו מעליו.

טו. גדרכי ציון אבלות. שהיו ישראל עולין לרגל ג' פעמים
 בשנה בשמחה והיו עושין להם סכות סכות בכל מקום
 ומקום כרי שלא יבה עליהם השרב והשמש כמו שנ' "אלה
 אזכרה ואשפכה עלי נפשי ועכשיו אבלות שעלו באותן
 "הדרכים קמשתנים וחרולים. כל שעריה שוממין שאין מי
 שנכנס ויצא בהן. כהניה נאנחים שאין מי שנותן להם
 מתנות כהונה. בתולותיה נגות ר' יהודה בר ר' סימון או' אלו

ברשית ח' ט' d דברים כ"ה כ"ז e מ < על י' כתורה b ויקרא ח' ל"ב a
 ירמיה ג"ב ח' c / For margin of o see Introduction page 20.

oc > הדרכים & תהלים מ"ב ה' g

תלמיד חכמים שהם בבתולות ונעשו עגנות ואין עוסקין בתורה מרוב הרוחק. והיא מד לה זו כנסת ישראל.
(ה) היו צריה לראש אמר ר' הלל בן ברכיה כל המציק להם לישראל נעשה ראש וכן הוא או' כי לא מועף לאשר מוצק לה בא וראה שנבוכדנצר נקרא שפל אנשים לאחר שבבש את ירושלים נתגאה שהיה גדול בענין שנ' וזכרי דים לבביה השלימו השם על כל העולם ונקרא ראש דכתי' אנת הוא ראשא די דהבא. אויביה שלו שאומות העולם יושבין בשלוה הלא תראה עד שלא חרבה ירושלים לא היו מדינות תרינוס כלום ומשחרבה ירושלים נעשית קיסרין ומסרופולין של מלכים. ואם רצונך לדעת היאך נלכד בית שני הבא מכאן ג' שנים ומחצה עשה אספיינוס מקיף את ירושלים ועמד ד' דוכסין וכו'. כי יי' הונה מלשון הניגה כי דבר יי' להביא עליו כל אלו הצרות. על רוב פשעיה לפיכ' עולליה הלכו שבי לפני צר שהיו מנהיגין את השביה לפניהם לרגל בענין שנ' על נהרות בבל שם ישבנו מכלל שער עתה לא ישובו.

(ו) ויצא מן בת ציון כל הדרה. כיון שעולליה הלכו בשבי לפני צר מיד יצאת מסנה כל הדרה שיצאת שבינה עמהם בענין שנ' וזה הדור בלבשו. היו שריה כאילים לא מצאו מרעה. אמר ד' אבהו כשישראל רבים משולים כצאן בענין שנ' וזאתנה צאן צאן מרעיתי וכשהן קשין משולים לאיילים בענין שנ' היו שריה כאיילים מה איילים בשרב הם עייפים ואינם סובלים כח החמה כך לא היו ישראל יכולין לסבל עול תהלים קל"א א' לדרוש מ' שם ב' ל"ח דניאל ה' כ' י' ישעיה ח' ב' ג' א' יחזקאל ל"ד ל"א א' יהודה habet מדרש דבה ג' ישעיה מ"ג א' פ

האומות שנ' וילכו בלא כח לפני רודף. רודף מלא מלמד שנתמלאת גבורת הרודפין עליהן כענין שנ' אשפתו כקבר פתוח כלם גבורים ואו' אשר חציו שנונים וכל קשתותיה דרוכות וגו' אין עיף ואין כושל בו. אמר ר' יהודה בזמן שישראל עושין רצונו של מקום הם מוסיפין כח דכתי' באלהים נעשה חיל ואמ' וקחי יי יחליפו כח ובזמן שאין ישראל עושין רצונו של מקום גרמינן. וילכו בלא כח לפני רודף. אמר ר' אחא כשם שגלו ברודף מלא כך עתידין לינאל בגואל מלא דכתי' ובא לציץ גואל.

(ו) זכרה ירושלם ימי עניה ומרודיה. בימי עניה זכרה מרודיה שמרדה בשם. ס"א מרודיה כמו /ועניים מרודים הביא בית כלום/ ענייתה וירידתה מן הכבוד שהיתה בה זכרה אתה וכן הוא א' כל מחמדיה אשר היו מימי קדם רבנן דתמן אמרי כד תספין כלה תדכר יומי משתותה ורבנן דהבא אמרי כד יוסף רוי במצרים הוה מדכר שלותיה בבית אבוהי. בנפל עמה ביד צר ואין עוזר לה היינו דאמרי אינש נפל תורא אסניאו טבחי כל העולם כולו היו יריאין לשלוח יד בירושלים והכל עוזרין לה כיון שנפלה ביד צר אין עוזר לה. ראיה צרים אלו צרי יהודה ובנימין. שחקו על משבתיה כלום' שהיו משבתים ממלכותם ומכבוד הראשון רבנן אמרי אם היה אחד בא לשמר שבת מישראל היו משחקים עליו והיו או' לו בארצכם לא הייתם שבתין את השבת ועתה אתם שובתין בארצנו והיו מכים אותו לחלל את השבת.

ירמיה ה' ט"ז א

ישעיה כ' ל"א א

g Vide Sabb. 32a.

ישעיה ה' כ"ח ב

שם צ"ט כ"א א

אז... ובנימין א

תהלים ס' י"ד א

שם נ"ח ד' א

(ח) חמא חמאה ירושלם. חמאה בכפר לקתה שנ' כי לקחה מיד יי' כפלים בכל חמאתיה. ס"א חמא חמאה ירושלם חמא גדול חמאה ירושלם וכן הוא או' עקן יהודה גדול מאד. ס"א השם אמר להם בשעת מתן תורה בעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו ועל שחמאה. על כן לגדה היתה וכן הוא אום' יהיו נודדים בנזים. כל מכבדיה הוילוח לשעבר היו מביאין מנחות ותשורות לירושלם ועבשיו הוילוח ושרפו את בית יי' ואת בית המלך. כי ראו ערותה. כי ראו קלקולה. גם היא נאנחה שלא היה להם כח לדבר בפני האומות וכן אום' דוד נאלמתי ולא אפתח פי כי אתה עשית. והשב אחור. אחור מן המלכות. ס"א והשב אחור אין לך יום שאינו קשה מחבירו וכן הוא אום' יהיו לאחור ולא לפני. (ט) מוכמתה בשוליה. זה הוא תופת וני בן הנזם שהוא בשולי ירושלם שהיו שורפין שם את בניהם ואת בנוהיהם לשעירים. לא זכרה אחריתה אין זכירה אלא על דבר שעבר וכן אום' ירמיה לא זכרה ירושלים ברית אלהיה שאום' לה לא ימצא כך מעביר בנו וברו באש לפיכך אחריתה לא זכרה. ותרד פלאים סופה שהיא יורדת פלאים וכן הוא אום' השליך משמים ארץ דש או' לא זכרה כמו לא ידעה מה תהא אחריתה ודומה לו יען אשר לא זכר עשות חסד לפ' ותרד פלאים מדרגות מדרגות ירדה כענין שנ' ישפילנה ישפילה עד ארץ תרססנה רגלי. ס"א פלאים. פלאים היו בעיני האומות היאך ירדה וכן הוא אום' ציון היא דורש אין לה

הוסע ס' יו"ד	שמות כ' ב' א	יחזקאל ט' ס' א	ישעיה ט' ב' א
איכה ב' א' א	דברים י"ח י' א	ירמיה ז' ב' ד' א	תהלים ל"ט י' א
ירמיה ל' י"ז א	ישעיה כ"ו ו' א		תהלים ק"ט ס"ז א

כל מקום שנ' אין סופה להיות לה כענין 'אין לה ולד סופה
 היה לה' ראה יי' את עניי כי הגדיל אויב וכמה הגדיל נכנס
 בבית קדש הקדשים ויצא והכתי' אומ' אאותותינו לא ראינו
 מקום שישראל לא היה להם רשות ליכנס נכנסו אומות העולם
 (י) ידו פרש צר על כל מחמדיה אלו עמן ומואב שנ' בהן
 'לא יבא עמוני וגו' כיון שראתה עמוני ומואבי שנכנסו
 בהיכל יי' מיד תשש כחה ושאר האומות פשטו ידיהם על
 כל מחמדיה ומנין לנו שעמן ומואב שמחו באידם של
 ישראל שנ' 'כה אמר יי' אלהים יען אמרך האח אל מקדשי
 כי נהל ואל אדמת ישראל כי נשמה ואל בית יהודה כי
 הלכו בגולה לכך נאמ' ידו פרש צר כל האמות היו בוזים
 בסף וזהב ועמן ומואב היו פורשים ידיהם בספר תורה
 לשורפו על שכתו בו לא יבוא עמוני ומואבי בקהל יי'
 לפיכך ד' נביאים חתמו גזר דינם ישעיה ירמיה צפניה ויחזקאל
 ישעיה אמ' 'משא מואב כי בליל שודד ער מואב ירמיה
 אמ' 'לכן הגה ימים באים נאם יי' וזה שמעתי אל רבת בני
 עמן יחזקאל אמר 'במואב אעשה 'שפטים צפניה אמ' 'כי
 מואב כסדום תהיה ובני עמן כעמורה

(יא) כל עמה נאנחים וגו' וכן הוא אומ' 'ויחזק הרעב בעיר
 ולא היה לחם לעם הארץ נתנו מחמדיהם באוכל להשיב
 נפשי שכל אחד ואחד היה נוטל בידו כסף וזהב והולך בשוק
 למצוא אוכל להשיב נפש כיון שאינו מוצא היה מפור אותו
 כענין שנ' 'בכספם בחוצות ישליכו וזהבם לגדה יהיה כספם

יחזקאל כ"ה ג' d	דברים כ"ג ד' c	תהלים ע"ד ט"ז b	בראשית י"א ל' a
כלה מ' h	יחזקאל כ"ה י"א g	ירמיה כ"ט כ' f	ישעיה ט"ז א' e
יחזקאל ז' י"ט k	ירמיה ג"ב ו' j	צפניה ב' ט' i	

זהבם לא יוכל להצילם. ראה יי' והביטה כי הייתי זוללה
זלה בעיני האומות.

(יב) לא אליכם כל עוברי דרך. כל מי שעבר על דרכה של
תורה לא בא עליו כזה הענין ועוד כפשוטו כאדם כמספר
צרתו לחבירו והוא אומ' לבר מינן כן וכן בא לו הביטו
וראו אם יש מכאוב כמכאובי הביטו וראו הקרובים והרחוקים
אם יש מכאוב כמכאובי לא דקדק עם אומה כמו שדקדק
עמי אשר עולל לי כענין שנ' עולל יעוללו כנפן אשר הונה
יי' ביום חרון אפו. הא אם עשו תשובה היו מקובלין.

(יג) ממרחם שלח אש בעצמותי כענין שנ' ויאמר אל האיש
לבוש הבדים ויא' בא אל בינות לגלגל וגו' וכתב וישלח הכרוב
את ידו מבינות לכרובים אשר ב' הכרובים וישא ויתן אל חפני לבוש
הבדים ויקח ויצא ויאמר ויאמר ב' פעמים למה מלמד שהמלאכים
נכונים איש ממחיצת חבירו וכשאמ' לו השם לגבריא'ל למלא חפניו
נחלי אש חזר ואמ' לו גבריא'ל לכרוב לתת לו מן הנחלים
שבינותיו וכן מצינו שהכרובים יש להם ידיים כענין שנ' וידי
אדם (מאתחת כנפיהם) וירדנה מלשון שליטה כלום' אם לא
שלח אש ממרחם לא היה שולט בו אש האומות.
וירדנה ותשלטנה האומות יו"ד במקום תי"ו ויהיה כמו ותרדנה
ודומה לו ד' מלכיות מני יעמודנה והוא כמו תעמודנה.
ס"א וירדנה מלשון הרודה פת מן התנוד כלום' אחר ששלח
אש בעצמותי נפחם במקומם ועקרים. פרש רשת לרגלי. פרש
האומות כמו הרשת שהעופות ניצודין בו. השיבני אחור מכל
המוכות בענין שנ' ויהיו לאחור ולא לפנים אחור מן

שם יי' כ"א d יחזקאל יי' ב' ח' e ירמיה וי' פ' b בפני מ e
ירמיה וי' כ"ד g oo < כענין . . . אחד f דניאל ח' כ"ב e

הנבואה וכהונה ומלכות. נתנני שוממה מצפה דור אחד דור
עצובה ועלובה.

(יד) נשקד מענינו לפי מקומו נקשר או נתחבר. עול פשעי
בידו מלשון שקידה שהיה השם שוקד עול פשעי והיו כלם
חתומים לפניו לפיכך נשתרגו עלו על צוארי ס"א נשקד ד'
תחת ר' כמו רודנים דודנים להתגרד להתגרר ויהיה פירושו
מלשון סקירה כי סוקר היה השם עול פשעי כמו סוקרא
לשון משנה לסוקרו בסיקרא. ישתרגו כלום יסתכבו שריגות
שריגות עלו על צוארי עלו בבל וכשדים מדי ופרס יון
ומקדון. הבשיל כחי אמר ר' הנחום בר' חייא ד' דברים
מתישין את הכח עון ודרך ותענית ומלכויות עון דכתי'
כשל בעוני כחי דרך דכתי' ענה בדרך כחי תענית דכתי'
מעניתי בצום נפשי מלכויות דכתי' ישתרגו עלו על צוארי
הבשיל כחי לוא אוכל קום. *לוא מלא בוי"ו כלום' לא אוכל
לקום אלא גלחכות לו שנ' גאשרי כל חוכי לו וכן הוא או'
גנפלה לא תוסיף קום בתולת ישראל כלום' אחרי הגלות
הזה האחרון לא יוסיף עוד גלות אחרת.

(טו) סלה כל אבירי יי'. פירושו מקרבי ב' תחת מ' כמו
שאמ' בפסוק גלתה יהודה מעוני. סלה כמו גסולו סולו
המסילה והוא שהוציא וסילק השם את החכמים ואת הגבורים
ואחרי כן קרא עליהם מועד יכן הוא או' כי מפני הרעה
נאסף הצדיק. קרא עלי מועד זימן השם עלי זמן כענין שנ'

om, vide Immanuel ben Salomo. מענינו יי' נתחבר δ וגלמודה α M
שם ל"ה יג"ף שם ק"ב כ"ד תהלים ל"א י"א d כחו של אדם α M
ישעיה ל"י י"ח g M המחכה * Vide Introduction, p. 30.
שם ג"ז א' l ישעיהו ס"ב י' g תוסיפו f עמוס ה' ב' z

כל מבקשה לא ייעפו בחדשה ימצאנה זה חדש אבי גת
דרך יי' לכתולת בת יהודה כשם שבגת בוססים את הענבים
ויינם זב מהם כך הביא השם את האומות על ישראל והיו
בוססין אותם ודמם היה נשפך כמים כענין שנ' שפכו
דמם כמים סביבות ירושלים ואין קובר עד"א סלה דמם כמו
סלוח כמו ערמים.

(פו) על אלה אני בוכיה על דמם של צדיקים שנשפך אני
בוכיה לפי שהעושר והכבוד יש לו תשלומין שנ' תחת
הנחשת אביא זהב אבל תחת דמם של צדיקים אין להם
תשלום להביא תחתיהם שאפי' כל האומות היו נשחטין תחת
צדיק אחד אין דיו וכן הוא אים' ונקיתי דמם לא נקיתי
ועליהם אמ' ירמיה על אלה אני בוכיה או"ל בחורבן בית
שני מלא אספסיינון הרשע ג' ספינות מגדולי ישראל אנשים
ונשים וסף להעמידן בקלון ברומי כיון שירדו לים אמרו לא
דיינו שהבעסנו את אלהינו בארצנו ובבית מקדשו אלא בחוצה
לארץ אנו הולכים להבעיסו אמרו לנשים רוצות אתם לכך
אמרו להם לא ואמרו ומה אלו שדרךן לכך אינן רוצות בכך
אנו על אחת כמה וכמה אמרו אם משליכין אנו עצמנו בים
יש לנו חלק לעולם הבא האיר השם בעיניהם הפסוק הזה
אמר יי' מבשן אשיב אשיב סמצולות ים הספינה הראשונה
אמרה אם שכחנו שם אלהינו והשליכה עצמה לים והשניה
אמרה כי עליך הורגנו כל היום והשליכה עצמה לים ורוח
הקודש צוחת ואומרת על אלה אני בוכיה כשם שהיה ירמיהו
מקונן על חורבן בית ראשון כן היה מקונן על חורבן בית

מ < תהלים ע"ט ג' δ vide R. Joseph Kara in loc. ירמיה ב' כ"ד α
עצמה g לקלון רומי m ואל ד' כ"א ε ישעה ס' י"ז d

שני שנ' ששי ושמי בת אדום וכך דוד ראה חרבן בית ראשון כענין שנ' בבל השדודה ראה חורבן בית שני על יד אדום שנ' זכור יי' לבני אדום את יום ירושלם והרוצה להביא על אלה אני בוכיה מעשים שנהיו בבית שני יכול להביא מעשים מסיעה של בני אדום שהיו ממונים במערה אמ' לאחד מהם צא והבא לנו אחד מן ההרונים וג' ומעשה בזרינום הרשע שילדה אשתו בערב מ' באב והיו ישראל אבלים ומת בחנוכה והיו מדליקין את הנרות וגו' וגם מעשה בני יהודק הכהן שנשבו אחד זכר ואחד נקבה וגו' ומעשה במרים בת תנחום שנשבת ה' בניה עמה וכו' וכמו אלה המעשים בתלמוד ומדרש אחר של רז"ל הרוצה לדרוש ידרוש כפי כחו. ס"א על אלה אני בוכיה על בטול בהונה ומלכות כענין שנ' אלה בני היצהר והם אהרון ודוד שנמשחו בשמן המשחה. ס"א על אלה אני בוכיה על בטול התורה שנ' אלה החוקים והמשפטים אני בוכיה עיני עיני יורדה מים כניסה בוכה על כניסה כי רחק ממני מנחם מנחם זה משיח שנקרא איש צמח היינו צמח היינו מנחם צ' תחת נ' וטול מח' הרי צמח הרי מנחם היו בניה שוממים בגלות כי גבר אויב אומות העולם אומ' אלולי דתינו אמת למה גברנו ולמה שהתה מלכותינו כל כך והם תמיהין על עצמן לכך נאמר היו בני שוממין שגבר אויב.

(וי) פרשה ציון בידיה דומה לאבל שאין לו מנחמין והוא ממתין שעה או שתיים שיבאו המנחמים כמנהגו של עולם

מ' אחד	שם שם ז'	תהלים קל"ז ח' ב	איכה ד' כ"א
ויקרא כ"ז ב' ז'	מ' על אלה . . . המשחה	מ' מנחם . . . זה א	מ' אשתו

לפרוש המצעות ולישב עליהם ולהביא לו שיאכל כיון שישהא כל כך ולא בא מנחם לו מה יעשה בעל כרחו פורש הוא בעצמו בידו וישב על הארץ לכך נאמר פירשה ציון בידה מה מעם מפני שאין לה מנחם ולא דיי שלא באו לנחמה אלא גם צוה יי' ליעקוב סביביו ^aצרים אלו עמון ומואב שהיו שכנים רינים לישראל דאמ' ^bעולא בפ' חלק עמון ומואב שכני בישי דירושלים הוו' ס"א פירשה ציון בידה כאדם שטובע במים והוא פורש את ידיו למצא שום דבר להנצל ואינו מוצא צוה יי' ליעקב שכיניהם היו להם קשים יותר מכלם. היתה ירושלם לנדה ביניהם. לריחוק וכן הוא אומ' זאת ירושלם בתוך הגוים שסתיה.

(יח) צדיק הוא יי' כי פיו מריתי כענין שנ' ^aואתה צדיק על כל הבא עלינו כי פיהו מריתי מריתי תורת פיהו מריתי עברתי שמעו נא כל העמים רז"ל אמרו פסוק זה יאשיהו המלך אמרו דכתי' ^bאחרי זאת אשר הכין יאשיהו את הבית עלה נכו מלך מצרים להלחם בכרכמיש על פרת ויצא יאשיהו לקראתו וישלח אליו מלאכים לאמר מה לי ולך מלך יהודה וגו' ויורו המורים למלך יאשיהו כי קרא נחא נפשיה נחין עליה ירמיהו שמע דקאמ' צדיק הוא יי' כי פיהו מריתי. (יט) קראתי למאהבי רבנן אמרי אלו נביאי השקר שהיו מאהבין אותו לעו' היו אומ' הביאו תרומות ומעשרות לעו' המה רמוני ונרסו לי גלות כהני חקני בעיר נועו.

(כ) ראה יי' כי צר לי מעי חמרמו אמר ר' שמואל בר נחמני עשאן גושין גושין כענין שנ' ^cבארות בארות חמר.

^a צדיו מ

נחמיה ס' ל"ג

^b Vide San. 96b.דה"ב ל"ה כ' ^cיחזקאל ה' ה' ^eבראשית י"ד י" ^f

נהפך לבי בקרבי בתוך הבית בענין שאמ' משה רבינו ע"ה
 «מחץ תשכל חרב ומחרדים אימה לכך נאמר שיאכל חרב
 בבית כמות' כי מרו מריתי בדבריו של השם »מרה אחר"
 מרה והוא מלשון סורר ומורה לכן נתקיים שירת האוינו כי
 כתוב בה מחץ תשכל חרב ומחרדים אימה'

(כא) שמע כי נאנחה אני' תנו רבנן בשעה שחרב בית
 המקדש שלחו האמות האמות בכל מקום שברחו בו ישראל וסגרום
 שנ' אל תעמוד על הפרק להכרית וגו' כי אתה עשית
 שאמרת לי בתורה «ולא תתחתן בם בתך לא תתן לבנו
 לפיכך בשעה גלית לא קבלתני אומה' הבאת יום קראתי'
 תביא עליהם יום כמו שקראת עלי ויהיו גם הם כמוני וכן
 הוא אומ' כי אעשה בלה בכל הגוים ס"א הבאת יום
 קראתי מכמה שנים שקרא על יד נביא לבא נבוכדנצר על
 ירושלים להחריבה אמר ר' לוי יח' שנה היתה בת קול
 מפוצצת בביתו של אותו רשע עבדא בישא קום חרוב ביהא
 דמרך דבני מרך לא שמעין ליה לא חרבה ירושלם אלא
 בעון ביטול תורה ר' פינחס בשם ר' חייא בר אבא אמ'
 כתי' כי שתיים רעות עשה עמי אותי עזבו מקור מים חיים וגו'
 שלא שמרו תורת ויהיו מתעסקים בה והשאר היו מחזירין
 אצלו אמר ר' אבא בר כהנא לא עמדו פלוסופין באומות
 העולם כבלעם בן בעור וכאבנימוס הגרדי נכנסו כל האומות
 אצל אבנימוס הגרדי אמוז לו יכולין להזדווג לאומה זו אמר
 להם לכו וחזרו על בתי כניסות וכתתי מדרשות שלהם אם

עובדיה י"ד c אמות העולם M δ דברים ל"ב כ"ה a
 ירמיה מ"ז כ"ח e דברים ו' ג' d f Vide R. Joseph Kara in loc.
 ובתי מדרשות M < ירמיה ב' י"ג g

יש שם תינוקות מצפצפין בקולן אין אתם יכולין להם ואם לא אתם יכולין להם שכן הבטיחון * יצחק אביהם * הקול קול יעקוב שכל זמן שקולו של יעקוב מצפצף בבתי כנסיות ובבתי מדרשות אין כל בריה יכולה להם ובזמן שאין קולו מצפצף והידים ידי עשו' אמר ר' יהודה בן פזי כתיב' * ונח ישראל טוב אויב ירדפו אין טוב אלא תורה שנ' * כי לקח טוב נתתי לכם ונ' * וכן הוא אומ' * לכן כאכול קש לשון אש וכי יש קש שאוכל אש אלא דרכה של אש לאכול הקש אלא קש זה ביתו של עשו שנמשל לקש שנ' * טובה עשו לקש' לשון אש' זה ביתו של יעקוב שנמשל לאש שנ' * והיה בית יעקוב אש וחשש להבה ירפה להבה זה ביתו של יוסף שנמשל ללהבה שנ' * ובית יוסף להבה * שרשם כמק' יהיה אלו האבות שהם שרשיהן של ישראל * ופרחם כאבק יעלה אלו השבטים שהיו פרחיהם של ישראל מפני מה * כי מאסו את תורת יי' צבאות זו תורה שבכתב ואת אמרת קדש ישראל נאצו זו תורה שבעל פה * אמ' ר' חנינא לא חרבה ירושלים עד שבטלו בה תינוקות של בית רבן שנ' * שפוך על עולל בחוץ מה שפוך משום דעולל מחוץ אמר עולל לא חרבה ירושלים עד שלא נתבייש זה מזה שנ' * לכן יפלו בנופלים בעת פקדתים יבשלו אמר יי' * אמר ר' יצחק לא חרבה ירושלים עד שהשוו בה קטון כגדול שנ' * והיה כעם ככהן וכהן' * הבוק תבוק הארץ' אמר רב עמרם בר דשמואל בר אבא אמר ר' חנינא לא חרבה ירושלים אלא שלא הוכיחו זה את

משלי ד' ב' d	הושע ח' ג' e	בראשית כ"ז כ"ב b	M < יצחק a
ישעיה ה' כ"ד h	שם י"ח g	עובדיה י"ח f	ישעיה ה' כ"ד c
שם כ"ד ג' i	ישעיה כ"ב ב' k	שם שם ט"ו j	ירמיה ו' י"א z

25

זה שנ' "היו שריה באיילים מה אייל זה ראשו של זה בצד
זנבו של זה אף ישראל באותו הדור כבשו פניהם בקרקע
ולא הוכיחו זה אל זה."

(כב) תבא כל רעתם לפניך כל הרע אויב בקדש וכן הוא
או' "אשר אני קצפתי מעט והם עזרו לרעה" ועולל למו לשון
חתך אותם כאשר חתכת אותי קמף עוללותם כאשר עוללת
לי דקדק עמהם כאשר דקדקת עמי כענין שנ' "וכרמך לא
תעולל לשון חתיך כי רבות אנחותי ולבי דוי וכת' "וכל
לכב דוי ואם תרצה להביא הנה רוב האיברים של אדם
שחמאו בהן ולקו בהן ועוד מתנחמין בהם."

פרשה ב.

(א) איכה יעיב באפו העריב והחשיך והאפיל כענין שנ' "סכותה בענין לך והעב מאפיל יותר לכך נאמ' איכה יעיב באפו" על רוב מעשיהם וההכעשות שהיו מכעיסים לפני השם הביא עליהם אפו כענין שנ' "וחר אף יי" בארץ ההיא להביא עליה את כל הקללה" השליך משמים ארץ תפארת ישראל עד שהיו מובטחין והיית רק למעלה והיו מטה מטה לא היתה עליהם כירידתם שעליהם מעט מעט כענין שנ' "ואנכי תרגלתי לאפרים קחם על זרועותי ארכיב אפרים ובשחטאיו השליך משמים ארץ תפארת ישראל זה בית המקדש כענין שנ' "בית קדשנו ותפארתנו" ולא זכר הדום רגליו ביום אפו זה בית המקדש שנ' "השמים כסאי והארץ הדום רגלי" אי זה בית אשר תבנו לי ואו' "נבואה למשכנותיו נשתחוה להדום רגליו ורו"ל דרשו במדרש על שחסר וי"ו הדם רגליו" אמר ר' חנינא בר יצחק אמר הנביא לא זכר השם הדם של זקן שנימול לצי"ט שנה ביום אפו אפו אפו שני פעמים אחד על מקדש ראשון ואחד על מקדש שני

(ב) בלע יי" ולא חמל בבית ראשון כתיב "וישרוף את בית יי" ואת בית המלך ואת כל בית גדול שרף באש בית יי" זה בית המקדש בית המלך זה פלטין של מלך ואת כל בית

איכה ג' מ"ד א

דברים כ"ט כ"ו ב

הושע י"א ג' א

זרועותיו מ זרועותי ארכיב אפרים א

ישעיה ס"ד י' א

שם ס"ו א' א

תהלים קל"ב ז' ג

דה"ב כ"ה ט' א

גדל אלו בתי מדרשות שהיו מגדלים בהם תורה ובמקדש
שני אמר ר' פינחס בשם ר' הושעיא ד' מאות ופ' בתי
כנסיות היו בירושלים חוץ מבית המקדש ובכל אחת ואחת
היה לה בית ספר ובית תלמוד בית ספר למקרא ובית
תלמוד למשנה ובכולם עלה אספסינוס והחריבם ומונא לנו
שבתי כנסיות נקראי נאות יעקוב שנ' רננו צדיקים ביי"
לישרים נאות תהלה בלע יי" ולא חמל כענין שנ' נבלע
ישראל עתה היו בנים בכלי אין חפץ בו את כל נאות
יעקוב אלו תלמידי חכמים שהם נאותם של ישראל שהם
מנויין לשם אם ר' יוחנן פ' אלף פרחי כהונה ובידם פ'
אלף מניני דהב והלכו ובקעו בחילותיו של נבוכדנצר והלכו
להם אצל הישמעאלים אם להם השקוני מים אמרו להם אכלו
תחלה הוציאו מיני מלוחין לאחר שאכלו הביאו גודות גפוחין
היה אחד מתירו ונותנן לתוך פיהו והיה הרח נכנס לתוך
פיהם והיו מפרפריו ומתים ועליהם אמר הנביא משא בערב
ביער בערב תלינו אורחות רדנים לקראת צמא התיו מים
בלחמו קדמו גוד פי' גודות הרם בעברתו אלו חומות
ירושלים שנבלעו ממקומם שנ' הגיעו לארץ ממלכה אלו
ישראל כענין שנ' ואתם תהיו לי ממלכת כהנים ושריה
אלו שרים מלמעלה שירדו מגדלתם כענין שנ' ואין אחד
מתחזק עמי על אלה כי אם מיכאל שרכם ואמר בעת
ההיא יעמוד מיכאל השר הגדל העומד על בני עמך וכפשומו
ממלכה ושריה המלכות ושריה כענין שנ' מלכה ושריה בנים

חכמי ישראל מ' הושע ח' ח' תהלים ל"ג א' ומונין מ' מ
שמות י"ב ו' ישעיה ב"א י"א וי"ב מ' פרחי מ' חכמים מ'
איכה ב' מ' מ' שרכם מ' מיכאל מ' על אלה מ' דניאל י' ב"א

היה אומר להם ירמיה חזרו בכם ועשו תשובה עד שלא יבואו שנאים אמרו אם יבואו שנאים מה הם יכולין לעשות דין אמ' מקיף לה נורא ואחרינא אמ' אנא מקיף ליה פרולא אמ' השם בידילי אתון משתמשין מה עשה עמה ושינה שמותם של מלאכים דין דהוה על נורא עביד על מיא ודין דהוא על מיא עבדיה על פרולא וכיון שגרמו עוונות ובאו שנאים שרו מכריזין כל חד וחד פלן ופלן הא עביד לי מלא פלן אמ' ליה לית בחילי דאנא מורס מיניה ההוא דכתי' "ואחלל שרי קדש ואתנה לחרם יעקוב וישראל לגדופים".

(ג) גרע בחרי אף כל קרן ישראל. מצינו בישראל קרן בלשון גדולה כענין שנ' "קרנו תרום בכבוד וכן הוא אמ' "כרם היה לידדי בקרן בן שמן ואומ' "וקרני ראם קרניו ואומ' "עלץ לבי ביי" רמה קרני וגרע כל אלו הגדולות בחרי אף שהכעיסו לבוראם וכן הוא אומ' וידעו בני ישראל כי לא על חנם השיב אחור ימינו כמו משל הוא לפי שלא היה להם זכות לישראל להושע ובמה להתלות נהיתה ישועתו של השם נקראת ימינו כענין שנ' "הושיעה לו ימינו כאלו שבה אחור וכן הוא אומ' "למה תהיה כאיש נדהם וגו' ואו' "עורה למה תישן יי" אלא וכיוצא בהן ברוב עונות ישראל מפני אויב שלא הושיע את ישראל מפני אויב. ויבער ביעקוב כאשר להבה אשר כתוב בו "הלא אח עשו ליעקב ואהב את יעקב ועכשיו ויבער ביעקוב. ס"א ויבער ביעקוב אמר ר' שמעון ב' לקיש כשהפורענות בא אין מרגיש בה תחלה אלא יעקוב

ישעיה ה' א' א'

תהלים צ"ח א' f

מלאכי א' ב' i

ישעיה ה' א' א'

תהלים קי"ב מ' b

ש"א ב' א' c

תהלים קי"ב מ' b

ש"א ב' א' c

תהלים קי"ב מ' b

ישעיה ה' א' א'

תהלים צ"ח א' f

מלאכי א' ב' i

ישעיה ה' א' א'

תהלים קי"ב מ' b

ש"א ב' א' c

שנ' ויבער ביעקוב. וכשהשמחה באה אין מרגיש בה אלא יעקוב שנ' יגל יעקוב ישמח ישראל. אכלה סביב. אלו פליטי חרב בענין שנ' ושלחתי אחריהם את החרב.

(ד) דרך קשתו כאויב. בא וראה עד היכן גברא מדת הדין שנאמ' פסוק זה כלפי שכניה שאלמלא מקרא כתיב איפשר לאמר דרך קשתו כאויב תחת אשר אמר הכתו' דרכתי לי יהודה קשת מלאתי אפרים ועוררתי בניך ציון על בניך יון וגו' נהפך עליהם שנ' דרך קשתו תחת שאמ' הכתו' הושיעה לו ימינו נהפך עליהם נצב ימינו כצר זהו שאמר הכתוב ויהיה כאשר דימיתי לעשות להם אעשה לכם נצב השם לדין והעיד ימינו כצר על ישראל. ס"א נצב השם לנקום נקמת ימינו זו התורה ועמד כצר וכן הוא או' והבאתי עליכם חרב נוקמת נקם ברית. ויהרוג כל מחמדי עין אלי תינוקות של ישראל הגקראו מחמדי עין בענין שנ' גם בי ילדון והמתי כל מחמדי בניכם וכשאמ' כל ריבה הרבה ענינים באהל בת ציון יש שפיכה לרעה ויש שפיכה למובה בענין שנ' ושפכתי על בית דוד וגו' ולרעה דכתי' ושפך עליו חיסה אפו.

(ה) היה יי' כשם שהאויב אמר ארדף אחרי שונאי ישראל כך כתב ושלחתי אחריהם את החרב. כאויב ולא אויב כי לא ענה מלבו. בלע ישראל הבליעם בין האומות. בלע כל ארמנותיה אלו פלטרין שלהם. שחת מבצרו אלו ערי בצורות

תהלים י"ד ז' א
מ < עליהם
ויקרא כ"ו כ"ה ג
זכריה י"ב י' ז

דמיה ס' מ"ו ו
תהלים צ"ח א' ע
הושע ס' מ"ז א
ישעיה מ"ב כ"ה ז

זכריה ס' י"ג ע
במדבר ל"ג נ"ז ז
בשם MT habet ז
דמיה ס' מ"ו ז

33

שביהודה' וירב בנת יהודה' הרבה בהם תאניה ואניה הם לשון עזב ולשון אנינות' ד"א בלע ישראל אמר ר' ברכיה משום ר' שמואל בר נחמני בג' מקמות נאנסו ישראל אחד לפנים מנהר סמבטיון ואחד שירד עליהם הענן והקיפן ואחד בדופני של אנטוכיא ושלשתן בפסוק אחד אלאמר לאסורים צאו אלו שלפנים מנהר סמבטיון ולאשר בחשך הגלו אלו שהקיפן הענן ועל דרכים ירעו אלו נחונין בדופני של אנטוכיא שמהן נתפזרו גליות ישראל'.

(ו) ויחמוס כנן סכו' אמר ר' חמא בר חנינא כגינה שנחמס מעיניה והלבין ירקה שאם נחמס המעיין שהיה משקה בה את הגן מיד נשחת הירק' ומפני מה כתיב שוכו בשי"ן שכיון שנחמסו ישראל וגלו ישראל מיד שכבה חמתו של השם וכן הוא אומ' וגם אני אכה כפי אל כפי' ויחמוס כנן כשם שהגן כיון שגלה הירק מיד סוכתו נהרסת כך כיון שנסתלק השם מירושלים מיד נהרסה וכן הוא אומ' ונותרה בת ציון כסוכה בכרם' שחת מועדו זה בית המקדש שהיה בית וועד לישראל כענין שנ' ונועדתי לך שם' שבת יי' בציון מועד ושבת אלו קרבנות ומועדים והשבתות' וינאץ בזעם אפו מלך וכהן מלך זה צדקיהו וכהן זה שריה הכהן הראש ויש אומ' שבת יי' בציון מלך ושרים בשעת חרבן הבית לא היה להם כח לשמור לא מועד ולא שבת' ס"א ויחמס פ"ת ויגל' (ז) זנח יי' מזבחיו שלא קבל מסנו ריח ניחוח וכן הוא אומ'

ישעיה א' ט' א

יחזקאל ב"א כ"ב ב

ישעיה א' ט' א

מנועד להם ליש' מ

שמות כ"ה כ"ב א

f cf. R. Joseph Kara et Immanuel ben Salomo in loc., D. Kimchi in Jer. 13. 22.

34

״ומנחה לא ארצה מידכם ואו' ״שבעתי עולות אילים וחלב מריאים״ נאר מקדשו שהיה מכפר על ישראל׳ אמר ר' ״חייא בשם ר' יצחק אמר השם כלום מכעיסין אותו אלא בשביל הקרבנות הריני זונחם ומקלקלם׳ הסגיר ביד אויב ר' הונא ור' אחא ור' מיישא בשם ר' ״ינאי אמרו בשעה שנכנסו גוים לבית המקדש היו מבעטין ברגליהם ונוצחין רומחיהן בקרקע המקדש חוקפין כלפי למעלה פניהם ומרגיזין בקולם וכן הוא או' ״שאנו צורדיך בקרב מועדיך ונו'״ כיום מועד כיום שהיו ישראל מתקבצים /לרגל׳ ניאר כמו ״גארתה ברית עבדיך׳

(ח) חשב יי' להשחית׳ זה שאמר הכתוב ״כי על אפי ועל חמתי ונו' הוא יום חינוך הבית שבו נשא שלמה את בת פרעה והיה קול שמחת בת פרעה יוצאת׳ כקול המשוררים בבית המקדש׳ נמה קו נזר גזירה /כלום׳ נמה עליהם מדה הדין׳ לא השיב ידו מבלע הם לא חזרו בהם והשם לא השיב ידו מבלע׳ ויאבל חיל וחומה׳ ר' חנינא אמר שורה ובר שורה׳

(ט) מבקו בארץ שעריה׳ זה שאמר הכתוב ״פתח לבנן דלתך ותאכל אש בארויך כיון שמבקו בארץ שעריה מיד ידעו׳ האומות שנתן רשות להשחית׳ מלכה ושריה בנוים אין תורה׳ אין תורת מלכות ותורת שרים נהגין בהם אלא ראייה עבדים על סוסים ושרים הולכים כעבדים על הארץ

ר' חני Echa rabb. habet c ישעיה א' יא d מלאכי א' י' a
במועדם ומהללים משוררים בכל כלי שיר מ f תהלים ע"ד ד' e יצאי d c
גדול יותר מקול מ i ידמיה ל"ב ל"א k תהלים פ"ט מ' g
אומות העולם מ l זכריה י"א א' k < כל' י' הדין j

שהרי יכניה היה בבית האסורים ושריה משרתים למלך אשור.
ס"א מלכה ושריה מלכות ישראל ושריה בין האומות עד
שלא קבלו התורה. ד"א אין תורה אין יכולין ישראל
לקיימה בין האומות וכן הוא אומ' שחקו על משבתיה
כמה גזירות גזרו על ישראל שלא יקיימו את התורה. גם
נביאה לא מצאו חזון מיי" אלו נביאי השקר לא מצאו חזון
מיום שנלו'.

(י) ישבו לארץ ידמו. העלו עפר על ראשם לזכור ברית
אברהם שא' ואנוכי עפר ואפר. חגרו שקים לזכור ברית
זכות יעקב שנ' בו /וישם שק במתניו הורידו לארץ ראשן
שלא היתה להם הרמת ראש מפני אויב. בתולת ירושלם.
שהיתה כלילת יופי משוש לכל הארץ.

(י"א) כל בדמעות עיני. אמר ר' אליעזר שיעור ניתן לעין
להוריד דמעה אם הורידה יותר מדאי מיד נמסית וכן הוא
או' וישבו העבים אחר הגשם זה מאור עיניו של אדם שהוא
שב וכלה מפני הדמעות. חמרמו מעי. נעשו מעי גושים
מלשון באת באת חמר. נשפך לארץ כבדי. כאדם
שמצטער יותר מדאי וכבדו לוקה בגופו עד שהוא מחתך
ויוצא ממנו בעטף עולל ויונק ברחובות קריה. עיטוף זה
איני יודע מהו כשהוא אומ' בהתעטפם כחלל ידענו שגם
זה כן שהיו מפרפרים ונגועים בתוך אבק דרכים.
(יב) לאמותם יאמרו איה דגן. ר' סימון אומ' איה קילוסקין

איכה א' י"ח c לקיים התורה M b
יקיימו את התורה pro יכולו את בניהם ושיחללו את השבתות M d
בראשית י"ד י' g קהלת י"ב ב' g שם ל"ז ל"ד f בראשית י"ח כ"ז e
איכה ב' י"ב i j Vide Introduction, p. 32.

נאים וחמר עתיק ^א שהיו מתעדנים בהם. בהתעטפם כחלל. מעשה באשה אחת שאמ' לבעלה צא וקח לנו דבר שנחיה בהם יצא ולא מצא ופרפר ומת אמרה לבנה הגדול צא וביקש את אביך הלך ומצאו מת בכה עליו עד שמת גם הוא. בהשתפך נפשם אלו הקטנים.

(יג) מה אעידך ומה אדמה לך. שבומן שאדם רואה אדם עלוב כמותו מקבל על עצמו נחמה וכן הוא אומ' על נבוכדנצר ^ב גם אתה חלית כמונו אלינו נמשלה והיית צור נחמה לכל האומות אבל ירושלים לא נמצא להשוותה לנחמה שהיתה ירושלים למעלה מכולם ואין הגדול מתנחם מן הקטן כי אם מן השווה לו לכך נאמ' מה אעידך ומה אדמה לך כמו מה אייעדך אי זה דבר לגדולתך אי זה מלכות אדמה לך לנחמך. מדרש מה אעידך הרבה עדיות העידותי בך הרבה שביעות נתתי לך מלשון ^ג יאכל עד. ומה אדמה לך לא דמיתי לך אומה בעולם. מה אשוח לך. בומן שאשוח לך אז אנחמך וכן הוא אומ' ^ד והשארתי בקרבך עם עני ודל וחסו בשם יי' ^ה ואעפ"כ אין מקרא יוצא מידי פשוטו בענין שא' למעלה. כי גדול כים שברך. כלום' השם שאמרתם לו ^ו מי כמוכה על הים הוא ירפא לך.

(יד) נביאך חזו לך. נביאי השקר הם היו חזוים לך שוא ותפל היו מנחמים לך ומרפאים אותך על נקלה בענין שנ' ^ז וירפו את שבר בת עמי על נקלה וגו' ותפל היו מחים תפל בדבריהם בענין שנ' ^ח אל מחי תפל ויחזו לך משאות שוא ומדוחים נבואת שוא היו מתנבאים לך ואין

צפניה ג' י"ב ^א בראשית ט"ט כ"ז ^ב ישעיה י"ד י' ^ג שהיו ^ד מ
יחזקאל י"ג י"א ^ה דמיה ח' י"א ^ו שמות ט"ז י"א ^ז

משאות אלא נבואה כענין שנ' מה משא יי' הלא תראה חנניה בן עוזר שהיה אומ' לישראל מה אמר יי' צבאות אלהי ישראל לאמר שברתי את עול מלך בבל בעוד שנתים ימים אני משיב אל המקום הזה את כל כלי בית יי' אשר לקח נבוכדנצר ונ' ומה גרמו להם מדוחים אשר הודחתים בכנפות הארץ כענין שנ' כי בקש להדיחך מעל יי' אלהיך ואם תאמר הלא יי' מוסיף על ענין ראשון והיה ראוי לומר משאות שוא ומדוחים כלום' משאות שוא שגרמו היו מדוחים כך יבא הפירוש על הפסוק ויחזו לך משאות שוא ומדוחים לא היתה נבואתם לך אלא כדי להתלותך על שוא שלא לשמוע על דברי הנביאים הנבאים בשם יי' ומדוחים וכדי להדיחך מעל יי' אלהיך וכדי להדיחך בגלות לך נאמר ומדוחים שתי דחיות.

(טו) ספקו עליך כפים כל עוברי דרך שרקו בפייהם מלשון שריקות עדרים. ויניעו ראשן על בת ירושלם שכהאדם רואה את חבריו משונה ממה שהיה הוא סופק עליו כפים ושורק ומניע ראשו. הזאת העיר כענין שנ' על נעמי הזאת נעמי שיאמרו כלילת יופי בא וראה מה בין ירושלים לשאר ארצות שאר ארצות משבחות את עצמן צור אמרה אני כלילת יופי שנחריב אמר / עד בואי ולקחתי אתכם אל ארץ כארצכם נעמן אמר הלא טוב אמנה ופרפר אבל ירושלם אחרים משבחין אותה שיאמרו כלילת יופי משוש לכל הארץ שאמרה לא נאמרה אלא שיאמרו משוש לכל הארץ שכל העולם היו מצפין לדאותה ולהינות ממנוכה.

ידכיה כ"ח ב' non est in mt. דבר יי' מ' ידמיה כ"ג ל"ג
מ"ב ה' י"ב ישיעה ל' י"ז רוח א' י"ט דברים י"ג י"א

(טז) פצו עליך פיהם' מפני מה "הקדים פ"ה לעי"ן על שהיו או' בפיהם מה שלא ראו בעיניהם פצו עליך פיהם כל אויבך והיו שמחים במפלתך' שרקו ויחרקו שן' למדנו ששני שריקות היו אחת לטובה ואחת לרעה למעלה אמר שרקו ויניעו ראשם ובאן אמר שרקו ויחרקו שן וכן הוא אומ' "ישום וישרוק על מכותיה' אמרו בלענו אך זה היום שקיונוהו מצאנו ראינו וכן הוא אומ' "לי קו רשעים לאבדני

(יז) עשה יי' אשר זמם כענין שנ' "כי על אפי ועל חמתי וגו' בצע אמרתו השלים דברו אשר צוה מימי קדם על פי משה רבינו ע"ה שאמר והשימתי את מקדשכם ודומה לו אמרתי הוא דברו כענין שנ' "שש אנכי על אמרתך כמוצא שלל רב' הרם כותלי בית המקדש ולא חמל על קדושתם' וישמח עליך אויב' הרים קרן צריך' הוא שהנביא אומ' "אל תשמחי אויבתי לי כי נפלתי קמתי

(יח) צעק לבם אל יי' מקרות לבם היו צועקים כענין שנ' "אוחילה קירות לבי ולא כמו שנ' "ויפתוהו בפיהם אלא צעק לבם אל יי' חומת בת ציון הורידו כנחל דמעה היה לך להוריד יומם ולילה' אל תתני פוגה לך כלום' אל תתבטלי ודומה לו "על כן תפוג תורה תתבטל תורה

(יט) קומי רני בלילה' בליל בתי' בלילה קרי כלום' בליל מ' באב זכרי אותו בכל שנה ושנה' רני כמו "ותעבור הרנה והוא לשון מספד' לראש אשמורות בשעה שהתנומה מתגודדת מבני אדם' שפבי כמים לבך לכן אין תפלתו של

תהלים קי"ט צ"ד ^א ירמיה כ"ט י"ז ^ב ^א vide San. 104 h. ^ב ירמיה ד' י"ט ^ג כינה ז' ח' ^ד תהלים קי"ט קס"ב ^ה ירמיה ל"ב ל"א ^ו ^ז חבקוק א' ד' ^ח תהלים ע"ח ל"ו ^ט ^א R. Joseph Kara. ^ב כ"ב ל"ו ^ג חבקוק א' ד' ^ד תהלים ע"ח ל"ו ^ה

אדם נשמעת אלא אם כן משים את לבו כמים נכח פני יי" כל המתפלל בלילה כאלו שכינה כנגדו מפני שלבו פנוי ואינו מהרהר בצרכי העולם והוא מתפלל בכוונה שאי אליו כפיך פסוק זה על בני הנלה שיבקשו רחמים על ישראל בכל דור ודור על נפש עולליך העטופים ברעב בלא נבואה וחזון כענין שנא' והשלחתי רעב בארץ לא רעב ללחם ולא צמא למים כי אם לשמוע אל דברי יי" בראש כל חוצות מפחרים בחוצות לארץ בכל חוצות הגוים.

(כ) ראה יי" והביטה כלשון בני אדם שבוכל דבריו למי עוללת כה אם תאכלנה נשים פרים פרי בסניהם עוללי מפוחים כמו ימיני מפחה שמים ופירושו תקנה שמים מתוקנים כמו גדולים ונוראים כך היו בני ציון עוללי מפוחים מתוקנים בכל מיני תענוגים מפונקים בכל מיני תפנוקים ובשעת כשלון ירושלים היו אוכלות אותם ובדברי ר' ז"ל אמ' מעשה בבית שני בדואג בן יוסף שהניחו אביו בן קטן לאמו והיה (והיתה) מודדתו במפוחים ונותנת משקלו זהב לבית המקדש ובשעת כשלונה של ירושלים מפחתו ואכלתו ועליה קונן ירמיהו אם תאכלנה נשים פרים עוללי מפוחים אם יהרגו וגו' זה זכריה בן יהוידע הכהן שהיה דמו תוסס בבית המקדש עד שבא נבזראדן רב סבחיא ונקם עליו נקם גדול כמו שמפורש בפר' חלק שלא מצינו שאומות העולם הרגו נביאים בבית המקדש אלא רוח הקדש אומרת להם לישראל אם יהרג במקדש יי" כהן ונביא כשם שעשיתם דבר משונה וגדול כך לקיתם בדבר משונה וגדול.

עמוס ח' י"א c לבקש m δ בכון הדעת m a
co < מעשה יי" שני e ישעיה מ"ח י"ג d

(כא) שכבו לארץ חוצות נער וזקן במדה שחטאו בה לקו
מה כתיב בהם "כי גם איש עם אשה ילכדו נער עם מלא
ימים לפיכך שכבו לארץ חוצות נער וזקן שהיו שוכבין מוטלין
בחוצות כדומן על פני האדמה בתולותי ובחורי נפלו בחרב
שאם לא נתת רשות לאומות העולם אין כל אומה ולשון
היתה יכולה לי."

(כב) תקרא כיום מועד מגורי מסביב מגורי אותם שהיו
יראים ומתפחדים מפני מלשון "מגור מסביב בהוסדם וגו' ולא
היה ביום אף יי" לפיכך הקדים השם והגלה גלות יהויכין לבבל
ועדיין גלות צדקיהו קיימת כדי שימצאו אחיהם הבאים מן
השבי מרגוע בהם אשר טפחתי ורביתי אויבי כלם כלום'
אשר תקנתי והגדלתי ורביתי אותם אויבי כלם כמה בחורים
של ישראל וכמה בתולות שנתגדלו בכל מיני הענוגים נפלו
ביד צר וכלם הלכו להם."

פרשה ג.

(א) אני הנבר ראה עני ^אר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי אמר אמרה כנסת ישראל לפני השם אני למודה להביא עלי טכות כמו איוב שנ' ^במי נבר כאיוב וכשם שבאו על איוב באו על ישראל ואיוב היה משל לישראל כשם שאיוב תחלה אבד ממנו ואחר כך בניו ואחר כך לקה בגופו כך ישראל תחלה לקחו מגיני הזהב וקצצו דלתות ההיכל ולקחו כל אוצרות המלכים ואחר כך סילה כל אבירי ואחר כך נת דרך יי' לבתולת בת יהודה עד אשר מפחתי ורביתי לכך נא' אני הנבר ראה עני דומה אני לנבר אשר ראה עני זה איוב' בשבט עברתו בחמת אפו ובחמתו וכן הוא אומ' ^גופקדתי בשבט פשעם ואו' ^דהוי אשור שבט אפי ששבט עברתו של השם הוא הרשע וגם נקרא חרב שנ' ^הפלטה נפשי מרשע חרבך לכך נא' בשבט עברתו שהביא עלי את הבשרים הגוי המר והנמחר שהם שבט עברתו ^וס"א אני הנבר ראה עני בשבט עברתו ייאוסו צל אומו כי גרנט מלי אכרי פממוטו ^ז כך אדמה עלי יכול כל אדם לומ' זה האיש ראה עני בשבט עברתו של השם מכל הנביאים שהתנבאו על החרבן שהרי כמה נביאים נתנבאו על חרבן הבית ובכולם לא חרבה הבית בימיהם כי אם בימי' (תוספות המאור הגדול רש"י ז"ל)

ושגרו מתנות למלך אשור וכל גו' ^אמ' איוב ל"ד ז' ^ב cf. Yalkut Shimoni. תהלים י"ז יג' ^ג ישעיה י"ה' ^ד תהלים פ"ט ל"ג ^ה

cf. R. Joseph Kara in loc.

(ב) אותי נהג ויולך חשך ולא אור כנגד שתי חרבנות
ממשמע שנ' חשך איני יודע דלאו אור ומאי ולא אור בלא
נבואה שנ' "אין עוד נביא" ד"א ולא אור בלא תורה ועו
מים אל ים.

(ג) אך בי ישוב במכות משונות זה מזה על הראשונה
פקודה שניה ממהרת.

(ד) בלה בשרי ועורי בשרי זה צבור ועורי זה סנהדרין
כשם שהעור מכסה הבשר כך הם מכסים ומגנים על ישראל
בזכותן שבר עצמותי אלו גבורים העצומים השרים והסגנים.
(ה) בנה עלי ויקף כאדם שמשמין אותו בתוך הבנין
כל זמן שראשו חוץ מן הבנין ורואה אוירו של עולם יש לו
נחמה ומביאין לו לאכול והוא חי שם כיון שבנין למעלה מן
הראש אז תבא לו התלאה כך ישראל לא דיי שגלו אלא
שנתפזרו עוד בכל פינה מהם מעבר לנהרי כוש ומהם
בנהרי חשך ומהם בדופני של אנמוכיאה שהכתו "מעיד
עליהם ואת בת יהודה מכרתם לבני היוונים למען הרחיקם
מעל גבולם".

(ו) במחשבים הושיבני זה שאמ' דוד "שתני צבור
תחתיות" במחשבים במצולות זו היא הגולה שהיא חשך
ואפלה כמיתי עולם ולא מיתי עולם ממש מלמד שיש עוד
תקוה שנ' "ויש תקוה לאחריתך נאם יי" ונו' :

(ז) גדר בעדי שהסתיר נבואתו מישראל לפיכך לא אצא
שאי אפשר "לישראל לצאת מן הגלות בלא נבואה" הכביד
נחשתי שפירנני בן האומות שלא תמצא מהם ריבויתם יחד.

(ח) יואל ד' ו' ב' בהרי מ' תהלים ע"ד מ' א'
מ' לישראל ג' ירמיה ל"א י"ז f' במצרים e' תהלים פ"ה ו' d'

(ח) גם כי אועק ואשוע. שבמה שנים ישראל צועקים בגלות "עורה למה תישן יי"ה" הושיעני אלהים כי באו מים עד נפשי. שתרם תפלתו ששם מחבת ברזל בינו ובין ישראל. שתרם כתי' בשו"ץ כמו "שתום העין".

(ט) גדר דרכי בגזית כענין שנ' "הנני סך את דרכך בסירים לא נתן לי פתח לשוב נאספו הנביאים כלו החושים במלו הרואים ואין בנו כח במה להשען".

(י) דוב אורב הוא לי. זו מלכות פרס שנמשל כדוב דכתי' "וארו חיווא אחורי דמיא לדוב. תני רב יוסף אלו הפרסיים שאוכלין כדוב וישותין כדוב ומסרבלין שיער כדוב ואין להם מנוחה כדוב. ארי במסתרים ארי קרי אריה כתיב זה נבוכדנצר דכתי' ביה "עלה אריה מסבכו לכך נאמ' כדוב כארי ומהו שנא' הוא יי"ה הוא גור ונהיה כענין שנ' "וקראתי לי נבוכדנצר עבדי".

(יא) דרכי סורר ויפשחני. לשון משנה ופשח אילן שנפשח קושרין אותו בשביעית כלום' לאחר שהגלני בגלות סורר דרכי ד"א דרכי סורר ראה השם שהייתי סורר כבן סורר ומורה לפיכך ויפשחני הבקיעני כענין שנ' "ותבקע העיר מיד שמני שומם".

(יב) דרך קשתו ויציבני כמטרה לחץ כשם כמשימין המטרה והכל יורין בו כך שמני בגלות וכל האומות יורין בי ומבין אותי ובוזין ומחרפין ומגדפין אותי.

במדרש כ"ד ג' א	שם ס"ט ב' ב	תהלים ס"ד כ"ד א
דמיה ד' ז' א	cf Megilla 11a	הושע ב' ח' א
שם נ"ב ז' א	שם כ"ה ט' ג	

(יג) הביא בכליותי בני אשפתו. אלו החצים שבתוך האשפה אלו הם דאגות הגלות ומצוקות הגלות וכן הוא אומר (יד) הייתי שחוק לכל עמי ולמה חסר מ"ם אלו כשדים שהם אומה שפלה מכל האומות שנ' והן ארץ כשדים זה העם לא היה נגינתם כל היום מתלוצצים בישראל וכן הוא אומר באיוב ועתה נגינתם הייתי ואהי להם למלה ודוד הוא או' ונגינות שותי שבר שהאומות אוכלין ושותין ומשתכרין ומספרין בישראל ומלעיגים אותם.

(טו) השביעני במרומים. חרבן ראשון ושני.
(טז) ויגרם בחצץ שני. השם אמר ליחזקאל בן אדם עשה לך כלי גולה ור' חייא ורבא ור' שמעון בן חלפתא אמרו חמת וקערה ושמיח וכל אחד ואחד משמש שנים או ג' דברים. חמת ממלאה קמח ונותנת תחת ראשו קערה אוכל בה ושותה בה שמיח לש בו וישן עליו אמר השם אני אמרתי והיה יחזקאל לכם למופת ככל אשר עשה בן העשו ואתם לא עשיתם כן אלא גליתם ולא היה במה ללוש והיו גומות עושין בארץ ולשין בהן והצרורות נרכסין בעיסה והם אוכלין ושינם קהות שנ' ויגרם בחצץ שני ודומה לו ואחר ימלא פיהו חצץ. ויגרם לשון שיכור כמו גרסה נפשי לתאווה והוא לשון שבור כלום אמר דוד נשתברה נפשי לתאווה של השם. הכפישני באפר. הטביעני בתוך האפר. הכפישני אין לו דמיון במקרא והוא לשון תלמוד כופש לשון אונס.
(יז) ותזנה משלום נפשי על עון אשר זנחה משלום

תחלים פ"ט י"ג	איוב ל' ט'	ישעיה כ"ג י"ג
משל ב' י"ח	מדבק מ	יחזקאל י"ב ג'
תחלים קי"ט כ'	מ שיכור כמו	

נפשי שזנחתי התורה שכתו' בה "דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום על כן נשיתי טובה יצאתי בגלות ונשיתי ארץ טובה ורחבה וכן הוא אומ' "זנח ישראל טוב אויב ירדפו מה מעם אויב ירדפו משום דזנח ישראל טוב."

(יח) ואומר אבד נצחי וגו' ואומר לפי הצרות שבאו עלי ואורך גלותי יש לי לום' אבד נצחי אבל תוחלתי מיי" כענין שנ' "קוה קויתי יי" ואומ' "מה תשתוחחי נפשי."

(יט) זכור עניי ומרדתי אמרה כנסת ישראל לפני השם זוכרת אני בעניי על המרדים שמרדתי ולענה ורש שהושקתני בכל דור ודור שהם עומדין עלינו לכלותינו "ד"א זכור עניי ומרדתי ולענה ורש ואיפיק דין לדין."

(כ) זכור תזכור והשוח עלי נפשי אמרה כנסת ישראל לפני השם רבנו ש"ע במוחה אני כי זכור תזכור מה שעשו לי אומות העולם אבל תשוח עלי נפשי עד שהבוא הנקמה עליהם נפשי משתוחחת."

(כא) זאת אשיב אל לבי כי כתובת בה "כי ידין יי" עמו ועל עבריו יתנחם וא' "כי דם עבריו יקום ונקם ישיב לצריו וכן דוד או' "לולי תורתך שעשועי וגו' וכפשוטו של פסוק זאת אשיב אל לבי חסד על החסד שאמר לממה חסדי יי" כי לא תמנו."

(כב) חסדי יי" כי לא תמנו חסדי יי" בכל דור ודור עם ישראל וכן אמר ישעיהו "חסדי יי" אזכיר תהלות יי" תחלת יצאו ישראל ממצרים בחסדו היה ולא משובם כשהוציאם

משלי ג' י"ז
שם מ"ב ו' א
שם שם מ"ג ג

הושע ח' ג' ב
מס < ד"א וגו' א
תהלים קי"ט צ"ב א

תהלים מ' ב' א
דברים ל"ב ל"ד א
ישעיה ס"ג ז' ז

מבבל לא בזכותם אלא בחסדו וכן כשהשם ירצה לקבץ את ישראל מן הגלות לא מפני מעשיהם הטובים כי אם למענו שנ' ^aלא למענכם אני עושה בית ישראל כי אם למעני ולמען שמי המחולל בגוים לכן הוא או' חסדי יי' כי לא תמנו ^bכי לא תמנו הנו'ן מפילה וראיה כי אמר למטה כי לא כלו רחמיו חסדי יי' גדולם הם כי לא תמנו בין האומות כי לא כלו רחמיו חסדי יי' אשר הבטיחנו כי אני יי' לא שניתי ואתם בני יעקב לא כליתם ואים' ^cכי אעשה כלה בכל הגוים אשר הפיצותיך שמה אך אותך לא אעשה כלה.

(כג) חרשים לבקרים חרשים אתם עתיד לעשות את ישראל כענין שנ' ^dהנני בורא חדשה עתה תצמח בארץ נקבה תסובב גבר וואמר ^eכי כאשר השמים החדשים והארץ החדשה לבקרים אתה עתיד להצמית כל רשעי ארץ רבה אמונתך לקיים דברך שאמרת אצמית לי כל רשעי ארץ. ס"א חרשים לבקרים מתיך שאתה מחדש בכל בקר ובקר נשמתנו יודעים אנו שרבה אמונתך לגאלינו.

(כד) חלקי יי' אמרה נפשי אמרה כנסת ישראל לפני השם רבונו של עולם לא בחרתי באלוה אחר אלא באלהי השמים והארץ שנ' ^fיי' מנת חלקי וכוסי וגו' כי חלק יי' עמו על כן אוחיל לו כמו שנ' ^gאשרי כל חוכי לו. (כה) טוב יי' לקוייו יכול לכל ת"ל לנפש תדרשנו שנ' ^hכי תדרשנו בכל לבבך ובכל נפשך.

יחזקאל ל"ו כ"ב ^a	cm < כי . . . למטה ^b	ידמיה ל' י"א ^c
(cf.) ישעיה כ"ג י"ב ^d	ידמיה ל"א כ"א ^e	co < ואמר . . . החדשה ^f
ישעיה ס"ו כ"ב ^g	תהלים ס"ו ה' ^h	ישעיה ל' יח' ⁱ
	דברים ד' כ"ט ^j	

49

(כו) טוב ויחיל ודומם טוב הוא לישראל ליחל לשם
 כענין שנ' ^a יחל ישראל אל יי' כי עם יי' החסד ודומם
 זהו שאמר דוד ^ה אמרתי אשמרה דרכי מחטוא בלשוני
 לתועת יי' עד שתבוא הישועה מלפני השם.

(כז) טוב לגבר אמר ירמיהו אילולי הייתם נושאים עול
 מלכות שמים מתחלה לא נרמתם לעצמכם גלות שנ' ^ה חנוך
 לנער אלא למימי אבותיכם סרתם מאחרי לפיכך תפשתם
 הדרך ההוא עד שגליתם.

(כח) ישב ברד יידום כיון שרואה אדם שייסורין באין
 עליו לא יבעט בהם אלא מאחר שגליתם תסבלו עול הגוים
 כי נטל עליו כי כן השם נטל עליו ונגזרה גזירה עד עת קץ
 לפיכך יתן ישראל בעפר פיהו ויפל בתחנונים לפני בוראו
 בכל יום ויום אולי יש תקוה אולי יזכור להם זכות אברהם
 אביהם שאס' ^ה ואנוכי עפר ואפר.

(ל) יתן למכרו לחי כענין שאמר ישעיהו ^ה גוי נתתי
 למבים.

(לא) כי לא יונח לעולם יי' כענין שנ' ^ה כי לא לעולם
 אריב.

(לב) כי אם הונה ורחם כרוב חסדיו חסדו כתי' למה
 זש"ה ^ה זכר חסדו ואמונתו לבית ישראל.

(לג) כי לא ענה מלכו כלום כשהשם מביא צרה על
 ישראל אינו ^ה עושה כרצונו לענותם אלא למה ויגה בני איש
 על שהוא רואה אותם מתנאין בעצמן ומתנשאים זה על זה

משלי כ"ב ו'	שם ל"ט ב'	תהלים ק"ל ז'
שם נ"ז ט"ז	ישעיה נ' ו'	בראשית י"ח כ"ז
כביא אותו מ	תהלים צ"ח ג'	

הוא משפילם עד גיא שאל תחתית ומנין שהשם אינו חפץ במיתת הרשע שנ' "החפרן אחפרך במות המת" ד"א ויגה יוכה כמו ⁶ כנתו ננתו כלום' ואף לא הכה בני איש מלבו' (לד) לדכא תחת רגליו' להודיע לכל שהוא שליט בעולמו ויש לא כח לדכא תחת רגליו כל בני אדם נקראים אסירים בעולם שנ' "אם יתלוק ויסגיר ויקהיל כרי שיחורו בתשובה ודומה לו והם תוכו לרגליך".

(לה) להמות משפט נבר' בתמיהה כלום' אין השם רוצה להמות משפטו של אדם ולמה אמר נבר בענין שנ' "כי כן יבורך נבר ירא יי" כלום' בזמן שיש צדיקים אין השם רוצה להמות דינם ולא דין שום אדם בעולם שהוא ירא שמים' נגד פני עליון שאין לפניו לא משוא פנים ולא מקח שוחד ולא עוולה ואי אפשר שיהיה השם ממה משפט נבר'.

(לו) לעות אדם בריבו' אינו ראוי לפני השם לעות את האדם בריבו' אלא כי פועל אדם ישלם לו כך הרבה היה רוצה השם שיהיו ישראל יושבין על אדמתם אבל בעוונם גלוי (לז) מי זה אמר ותהי כלום' כל זמן שהשם היה חפץ בישראל מי זה מן האומות אמר ותהי מחשבתו שהרי פרעה אמר "כל הבן הילוד היאודה תשליכוהו הלא יי" לא צוה ובשביל שלא צוה ראה מה כתב /וכאשר יענו אותו כן ירבה וכן יפרץ פרעה אמר "אדרוך אשיג וכתו" מרכבות פרעה וחילו /סיסרא בא על ישראל במ' מאות רכב ברזל והשם לא צוה לפיכך נחל קשקש גרפם סנחריב עלה על ירושלם וחירף ויגרף והשם

א חזקאל י"ח כ"ג
ה' חזקאל י"ח כ"ג
ה' חזקאל י"ח כ"ג
ה' חזקאל י"ח כ"ג

b cf. R. Tobiah in Gen. 49. 5.
שמות א' כ"ב
שם שם ד' א

א' חזקאל י"ח כ"ג
שם שם י"ב
שם שם ד' י"ג

לא צוה וראה מה כתי' "ויצא מלאך יי" ויך במחנה אשור
אבל נבוכדנצר בעבור שצוהו השם מיד עלה בירושלם והצליח
בענין שנ' "ועתה אנכי נתתי את כל הארצות האלה ביד
נבוכדנצר".

(לח) מפי עליון לא תצא' אמר ר' אלעזר משעה שאמר
השם למשה "ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב
מאותה שעה מפי עליון לא תצא הרעות והטוב כלום" מיום
שנתנה התורה מיד נתן ענשה ושכרה ועל לא שמרו ברית
יי" אלהים גלו ולכך נאמ' מפי עליון לא תצא כלום' מפי
השם אינן יוצאין אלא מפי התורה.

(לט) מה יתאונן אדם חי' ר' יודן או' מה יתאונן אדם
חי כלום' למה יתאונן אדם ויאמ' כי אבדה תקותי על שחטאתי
אבדה תקותי חי כלום' בהיותו חי יכול לעשות תשובה. נבר
על חטאיו חטאו כתי' אפילו על חטא אחד צריך לעשות
תשובה יתגבר על יצרו ויחזור בתשובה לפני השם וכן הוא
או' "בי מי אשר יחזיר אל כל החיים יש בטחון".

(מ) נחפשה דרכינו ונחקור' אחר נחפשה דרכינו כענין
שנ' "אחפש את ירושלם בנרות ונחקרה מעשינו אחר כן
ונשובה עד יי" גדולה תשובה שמנעת עד כסא הכבוד שנ'
עד יי" ואו' "שובה ישראל עד יי" אלהיך".

(מא) נשא לבבנו אל כפים. נחזור בתשובה ונתפלל לפני
השם בכל לבי אל כפים עם נשיאת כפים כענין שנ'
"פרשתי ידי אליך ואחר כך אל יי" בשמים תפלתנו יהיה

דברים ל' ט"ז	ירמיה כ"ו ז'	מ"ב י"ט ל"ה א
צפניה א' י"ב	קהלת ט' ד'	מ < לעשות א
תהלים קמ"ג ו'		הושע י"ד ב' א

נכונה לפני השם ורז"ל אמרו נשא לבבנו אל כפים נשיב
דעתנו אל מעשה ידי רוע כפינו ונשליכה ממנו ואז נתקבל
תפלותינו לפני אבינו שבשמים והמשל משל לאדם שתופש
השרץ בידו וטובל עד שלא זרק מידו לא עלתה לו מבילה.^א
(מב) נחנו פשענו. רב הונא בשם רב יוסף אמ' אנחנו
פשענו ומרינו באמותינו אתה לא חסת באמונתך אלא
סכותה באף ותרדפנו.

(מג) סכותה באף ותרדפנו. כגבור שמשים הצינה לפניו
והחרב בידו ומכה בכל כחו ואין הצינה צריכה אלא מפני
היראה כי אם כדי שלא תרחם עליהם סכותה לך.^ב
(מד) סכותה בענן לך. שאפילו בשעת תפילה לא תעבור
דאמ' ליה שמואל לר' חנינא בר פפא שמעתי עליך שאתה
בעל אנדה מהו סכותה בענן לך אמ' לו שערי תפלה
פעמים פתוחים פעמים נעולים וכן הוא אמ' ואני תפילתי
לך יי" עת רצון.

(מה) סחי ומאוס. על שסכותה בענן לך והאריך גלותינו
וכמה תחנונות וכמה בקשות עושין ישראל בכל יום ויום ובכל
דור ודור דור אחר דור ואינם מקובלות על כן סחי ומאוס
הושמנו בקרב העמים שהם עצמם תמיהין על ארך גלותינו
והיאך עזבנו אלהינו לארך זמן כזה שיודעים גלית מצרים
וגלות בבל היה לזמן וזה ארך הרבה והם תמיהין על אשר
האריך השם אפו עליהם וקצף על בניו כמה שנים וזה אינו
אלא מפני שסכותה בענן לך.

(מו) פצו עליהם פיהם. אמ' הואיל וכל כך נוטשנו בגלות

א תהלים ס"ט י"ד א

ב < ואינם מקובלות ב

אין להם תקוה ותוחלת לכך אמ' ירמיהו פצו עלינו פיהם
ראה ברוח הקדש ארך הנלות ואמ' עתידין אומות העולם
לפצות פה על ישראל ולום' להם אין ישועה לכם באלהים סלה.
(מו) פחד ופחת היה לנו ראה ירמיהו ארך הנלות
אחזנו פחד ורעדה מן האומות הצרות שהן כמו השוחות
והפחתים השאת והשבר שנאה ושברון שאיתם של אומות
העולם משבר את לבנו שעומדים עלינו בכל יום ויום
להוציאנו מתחת תורת אלהינו ועל אלה

(מח) פלגי מים תרד עיני על שארך על עמי הקק' וכן
הוא אומ' על שבר בת עמי השברתי

(מט) עיני נגרה כמים המוגרים במורד ולא תדמה
מאין הפגות שאומות העולם אין מפיגין מגזירתם כמו אל
התני פגה לך ואל תדם בת עיניך וכמו על כן תפוג תורה
(נ) עד יסקיף וירא עד יערה עלינו רוח ממרום עד
יכונן עד ישים את ירושלים וכן הוא אומ' כי השקיף
ממרום וקדשו יי' משמים אל ארץ הביט לשמוע אנקת אסיר
וגו'.

(נא) עיני עוללה לנפשי כלום' עיני (ניערה) כנערה על נפשי
מכל איברי מצינו שהגידים של אדם נקראו בנות כמו אישחו
כל בנות השירי עירי גופי וכן הוא אומ' עיר קטנה ואנשים
בה מעט ס"א עיני עוללה לנפשי יותר חזקתני עין הרע
שלי בראותי עצמי בשלוח מכל בנות עירי מכל האומות
שהיו סביבות ירושלם כמו בנות ציון והם סביבי ציון.

אמר ירמיהו pro אמר ישראל כיון שראינו a m	ופחת + m δ
איכה ב' י"ח d ירמיה ח' כ"א e	חבוק א' ד' e
קהלת י"ב ד' g תהלים ק"ב כ' כ"א f	שם ט' י"ד A

(גב) צוד צדוני כצפור מנולה אל גולה צדוני עד שאני נמלט מתחת ידו של זה כענין שנ' נפשנו כצפור נמלטה עוד היו רודפים אחרינו כיוצא בהם וכן הוא או' שקדתי ואהיה כצפור בודד על גג מפינה לפינה ומנג לגג מאומה לאומה וממלכות למלכות אויבי חנם וכן הוא או' כי חנם סמנו לי.

(גג) צמתו בבור חיי לא דיי שצמתו בבור חיי אלא שיידו אבן בי אחד אחד הנפל וכן הוא או' כי אתה אשר הכית רדפו ועוד צמתו בבור חיי כמו דניאל שהשליכו אותו לנא ארייותא.

(גד) צפו מים על ראשי אמרתי כענין שנ' אזוי עבר על נפשנו המים היודונים ואו' מבבעתי ביון מצולה אמרתי נגזרתי כענין שאמר יונה ואני אמרתי נגזרתי מנגד עיניך כן ישראל או' בגלות נגזרתי שנ' אבן אדם כל העצמות האלה כל בית ישראל הם אברה תקותנו נגזרנו לנו אלו בנות הגלות.

(נה) קראתי שמך יי"י כשם שיונה קראך ממעי הרנה וממצולות ימים מכמן שאול כן ישראל קוראים מתוך הגלות מבין האומות שנקראו בור תחתיות שנ' ושתני בבור תחתיות שעתיד השם לשמוע תפלת עמו ישראל ולהוציאם לרוחיה ולרוחה.

(נו) שמעת פירושו השמע כדכתי' רצית יי"י ארצך שבת שבות יעקוב וכל הפרשה כולה ופירושה להבא תרצה

שם ל"ה ז'	שם ק"ב ט'	תהלים קכ"ד ז'
שם ט"ז ג'	שם קכ"ד ה'	שם ט"ז כ"ז
שם פ"ה ב'	תהלים פ"ה ז'	יחזקאל ל"ז י"א
		יונה ב' ה'

י"א ארצך תשיב שבות יעקוב ללמדך שכל מה שעתיד השם לעשות כאלו נעשה וכן הוא אומ' אלה הדברים עשיתם ולא עזבתם ומתרגמינ' אעבדינן ולא שבקינן.

(נז) קרבת ביום אקראך כל זמן שישראל בצרה בגלות מהם קוראים מתוך צרתו והשם מושיעם.

(נח) רבת יי ריבי נפשי פירו' תריב יי ריבי נפשי שמכבדין. עולם עלי ומציקים נפשי להכניעי מתורתך אע"פ מתחנן אנכי לפניך שהגאל חיי שלא לשמנני ביניהם.

(נח) ראית יי עזותי ראה היאך אומות העולם רצים לעזותני מתורתך בענין שנ' אבלי רשעים עותוני מתורתך שפטה משפטי אין אדם יכול לשפוט משפטי מבלעדיך שנ' כי ידן יי עמו ועל עבדיו וכן דוד אומ' כי עשית משפטי ודיני.

(ס) ראית כל נקמתם תראה כל מה שהם עושין לי ותביא עליהם נקמת דינם כי כל מחשבותם לי כשם שיושבין בבתי ע"ז שלהם ובבתי משתאותיהן אין כל מחשבותם אלא עלי וכן דוד אומר לי קו רשעים לאבדני אין מחשבותם אלא זה אע"פ עדותיך אתבונן.

(סא) שמעת חרפתם יי. שהם מחרפים אותנו שנ' אשר חרפו אויביך יי כל מחשבותם להתגולל עלי ולהתעולל עלילות רשע.

(סב) שפתי קמי והגיונם. אלו שהם קמים עלי שפתם והגיונם עלי כל היום אומרים היאך נפלה בירינו אומה זו

דברים ל"ב ל"ז עודני מ'ר habet תהלים קי"ט ס"א ז ישעיה מ"ב ט"ז א
שם פ"ט גיב' שם קי"ט צ"ד ז תהלים ט"ה א

והיאך לא נפקדו עדיין והם עצמם תמיהין על ארך מלכותם
כי יודעים שאין בהם ממש ועל כן כל היום אנחנו להם
למשל וכן הוא אומ' "כל היום חרפוני אויבי מהו כל היום
דור אחר דור וכן הוא או' "כי עליך הורגנו כל היום כל
היום כלמתי נגדי'.

(סג) שבתם וקימתם הביטה אני סננינתם' מרגינתם
"נו"ן במקום רי"ש כמו נאצר ראצר שהם רוננים עלי'.
(סד) תשיב להם גמול יי' וכן אמר ישעיהו "בעל גמולות
בעל ישלם וכן או' דוד "תן להם כפעלם וגו'".

(סה) תתן להם מגינת לב' פירוף הרעת והוא לשון יוזן
אמגינה תאלתך סגזיר' אלה ישמע וכן תאנה מן "אנה לידו
"פתאנה לי' תאלתך כל האלות שאמרת ושכתבת בתורתך
"ונתן יי' אלהיך כל האלות האלה על אויביך יחולו עליהם'.
(סו) תרדוף באף ותשמידם בענין שנ' "ועשיתי באף
ובחימה' מתחת שמי יי'" מתחת פרס השמים שלא יהיה להם
זכר בעולם שאתה איש מלחמה שאתה אל קנא ונוקם יי'
ואו' "יי" כנבור יצא'.

תהלים ק"ב ט'
ישעיה ג"ט י"ח
מ"ב ה' ז' ג'

שם מ"ד כ"ג ב'
תהלים כ"ח ד'
דברים ל' ז' א'
ישעיה מ"ב י"ג ג'

cf. in Gen. 14, 20.
יחזקאל כ"א י"ג ג'
פיכה ה' יד' ז'

פרשה ד.

(א) איכה יועם זהב כלום איכה החשיך הזהב הוא נוי אנשי ירושלם שהיו דומין לזהב ומתוך הצרה החשיך ודומה לו א ארוים לא עממוהו ישנה הכתם הטוב שהיה גופם דומה לאבנים טובות ומרגליות ושונה מראיתם תשתפכנה אבני קרש אלו דמי הצדיקים שבישראל שהיו דומין לאבני קדש ונשתפכו בראש כל חוצות.

(ב) בני ציון היקרים שהיו צנועים בכל מעשיהם יקרים מה היתה יקרותם בשעה שהיה אחד מהם נושא אשה גדולה הימנו היתה מסעודתו יותר מהצנוע ואם קטנה הימנו היה עושה הצנוע יותר מסעודתו ועוד זה היה יקרותם שלא היו נכנסין לסעודה אלא אם כן יודעין מי ישב עמהם ולא היו יושבין בדין אלא אם כן יודעין מי ישב עמהם שנ' אלא תשת ירך עם רשע ועוד זאת היתה יקרותן תני רבן שמעון בן גמליאל או' מנהג גדול היה בירושלם בשעה שהיה יושב בסעודה היתה מפה פרושה על פתחו וכל זמן שהיו רואין את המפא היו האורחין נכנסין לבית ניטלה המפא לא היתה רשות לאחר מהם ליכנס וכאלה הענינים הרבה במדרש איכה המסולאים בפז' ולחלן הוא אומ' אלא תסולה בכתם אופיר והוא כלום לא תערוך התורה והחכמה בכתם אופיר וגו' לכך נאמ' כאן המסולאים במו' כערך דמות הפז היתה דמות בני בשר בני ירושלם מעוננים ומפונקים צחים ואדומים ונאים

איוב כ"ח ט"ז d Vide Baba Bathra, 93b. שמות כ"ג א' ב יחזקאל ל"א ח' א

כמו פו ובשעת הכשלון נחשבו לנבלי חרש כלום' אותם הגופים הנאים' איכה נחשבו לנבלי חרש שכיון שנשבר אין לו תקנה כך היו מושלכין באשפתות' מעשה ידי יוצר לפי שהאדם נמשל למעשה ידי יוצר שנ' הנה כחומר ביד היוצר כן אתם גבידי בית ישראל'

(ג) גם הנני חלצו שר כלום' אע"פ שדרך התנים שהם מתאכזרין על בניהם ואין נותנין לבניהם להניק עד שיבכו הרבה ובשעה שהן מניקין בניהם מכסין על פניהם כדי שלא יראו את פניהם אדומים בבשר ויאכלו אותם אע"פכ גם אותם על כל זאת חלצו שר הוציאו שדיהן ומניקין בניהם אבל בני עמי היו לאכזר כיענים במדבר שכיון שיוולדת את בנה שוב אינה חוזרת עליו וכן הוא או' מעשה מספר כתנין ואבל כבנות יענה' התנין בניו סופדין אבל לא מהאבלין אבל בנות יענה נאמ' בה אבל לעולם אינה חוזרת על בניה לכך נאמ' בת עמי לאכזר לא היו חוסלין על בניהם בהשתפך נפשם אל חיק אמותם וכתב /הנביא זה על קינות לבכות את ישראל להודיע כמה צרה גברה עליהן'

(ד) דבק לשון יונק' אמת המים היתה באה מעיניהם פעם אחת עמדו הסוקרים והחריבו אותה והיה אחד מהם נוטל את כרו והולך לאמת המים ומבקש לשתות ולא היה מוצא מים לשתות והיה התינוק מדבק לשונו אל אמת המים ומת' עוללים שאלו לחם וגו' אפילו פרוסה קטנה כענין שנ' והלא פרוס לרעב לחמך לכך נאמ' בת עמי לאכזר'

ידיה יח ו' c מ' לפי י י י יוצר d לכלי a
קינה f מיכה א' ח' c MT non sed שני d m habet
ישעיה ג' ו' g מחניות g Midrash habet

(ה) האוכלים למעדנים' שהיו אוכלים כל מיני מעדנים' איך נשמו בחוצות תפוחי רעב האמונים עלי תולע' המלובשים בגדים נאים כל מיני צבעונים ובתולעת שני' איך חבקו אשפתות שהיו מתעפרין ומתפלשין בתוך האשפות'.

(ו) ויגדל עון בת עמי' כסדום לא חלו בה ידיים אלא כמו רגע נהפכה' ויגדל עון בת עמי אמר ר' יהושע ור' נחמיה בשם ר' אחא נעשה בשבט יהודה מה שלא נעשה בסדום' בסדום כתי' "וחמאתם כי כבדה מאד ובשבט יהודה ובנימין כתי' "עון בית ישראל ויהודה גדול במאד מאד' ס"א ויגדל עון בית עמי כלום' יותר היתה נקמתך מנקמת סדום' "דאילו סדום לא נמסרה ביד אויב שישמחו בה אלא הקב"ה בעצמו נפרע ממנה אבל בת עמי חלו בה ידי האויבים ששו ברעתה וזו היא קשה מסדום וכן שמעתי מפי ר' משה שאמר מפי רבינו סעדיה ז"ל'.

(ז) זכו נזיריה משלג' אלו שהיו שותין השלג' ונצחו מחלב דאלו סדום לא נמסרה ביד אויב שישמחי בה אלא השם בעצמו פרע ממנה אבל בת עמי חלו בה ידיים ידי האויבים ששו ברעתם וזו היא קשה מסדום וכן שמעתי מפי ר' משה שאמ' מפי ר' סעדיה ז"ל] זכו נזיריה משלג' אלו שהיו מי השלג צחו מחלב אלו שהיו שותין את החלב' ס"א זכו נזיריה משלג' כלום' שריה היו מונזרים משאר העם בעשרם ובדמותם הנאה נקראו נזיריה וכן הוא או' בנחום' "מנזריך כארבה ומפסריך כגוב גוב עפ"י שהם היו נאים ולבנים יותר מן

cf. R. Joseph Kara in loc. דאילו . . . י' ז"ל יחזקאל מ' מ' ז"ל בראשית י"ח כ' א
נחום ג' י"ז מ צחו . . . ז"ל א

השלג צחו שהיו מהורים בגופם יותר מן החלב. אדמו עצם מפנינים זה הבשר שעל העצם שהיה אדום יותר מן הפנינים. ספיר נורתם כמו הספיר כך היתה יפה חתיך מראית דמותם החומם והנחירים והשפתים וכל תקן הפנים היה כמו ספיר.

(ח) חשך משחור הארם יותר מן השחור שבו משחירין את העורות חשך הארם של אותם שהיו זכים מן השלג צחים יותר מן החלב חזרו להיות שחור. לא נכרו בחוצות לא היה אדם מכיר את חברו אלא שצפר עורם על בשרם בלום יבש היה כעץ צפר דבק.

(ט) טובים היו חללי חרב מחללי רעב. שהם החללי חרב יזובו מדוקרים ומתים הם במהרה יותר מאותם שהיו מתים ברעב. מפני תנובות שדי שאין להם מה יאכלו. ס"א טובים היו חללי חרב מחללי רעב לפי שמת ברעב מאריך בייסורין ואותו שמת בחרב מת מיד לפי שעה אבל עכשיו שאומ' שהם יזובו מדוקרים מן תנובות שדי על כרחך זה הוא המעם למה היו טובים חללי חרב מחללי רעב שאותם שמתו ברעב כשמועמים להם תנובות שדי ואוכלין הרבה נבקעו מעים שלהם שנקצרו מחמת הרעב. מדוקרים מבוקעים יזוב הגוף מחמת נוול וריעי שיצא חוץ לכריסם תוספות ר"ש ליה. מרתא בת ביתוס עתירתא דירושלם הות אמרה ליה זיל אייתי ליה סמיד"א פי' סלת נקיא משוקא אדאזיל איזדיבין אתא אמרה לה היוזרתא ליכא משקרא איכא אמרה לי זיל אייתי לי אדאזיל איזדיבין אתא אמ' לה היוזרתא ליכא משקרא איכא אמרה ליה זיל אייתי ליה אדאזיל איזדיבין אתא אמ'.

לִיה מִשְׁקָרָא לִיכָא קִימְחָא דְשַׁעְרֵי אִיכָא אַמְרָה לִי זִיר אֵייתִי
לִי אֲרָאוּיִל אִיזְרִבֵּן כִּיּוֹן דְּחוּזִי הָכִי אַמְרָה אִיפּוֹק אֲנָא וְאַחֵי דִי
לְמָא אֲשַׁכְחָנָא מִיִּדִי לְמִיכָל הוּת שְׁלִיכִיָּא מִסְנָא אֵייתִי בְּאַלְהָ
פּוֹרְתָא בְּרַעָה וּמִית' קִרִי עֲלָה רִבֵּן יוֹחֲנָן אֲהִרְכָּה בֶּךְ וְהַעֲנוּגָה
אֲשֶׁר לֹא נִסְתָּה כֶּף רְגֵלָה הֲצֵג עַל הָאָרֶץ אִיכָא דְאִמְרִי
גְרוּגְרוֹת אֲכָלָה מִדֶּר' צִדּוֹק וְאַתְנִיסָא וּמִתָּה דֶּר' צִדּוֹק הוּה
יְהִיב בְּתַעֲנִיתָא מ' שְׁנִין דְּלֹא אִיחְרוּבוּ יְרוּשָׁלַם וּבְכָל יוֹם וְיוֹם
הָיוּ מִבְּאִין לִפְנֵי גְרוּגְרוֹת וּמוֹצֵצִן וְאוֹכְלִין.

(י) יְדֵי נָשִׁים רַחֲמָנִיּוֹת' מִקֹּדֶם עֲבָשׂוּ בְשָׁלוּ יִלְדֵיהֶן' הָיוּ
לְבָרוֹת לְמוֹ שֶׁהָיוּ סוֹעֲדוֹת אוֹתָם בְּמָקוֹם לֶחֶם בִּשְׁבֵר בֵּת עַמִּי.
(יֵא) כֹּלָה יִי" אֶת חֲמֵתוֹ' כַּעֲנִין שֶׁנ' חֲצִי אֲכָלָה בִּם
חֲצִי כֵלִין וְהֵם אֵינָם כֵּלִין' ס"א כֹּלָה יִי" אֶת חֲמֵתוֹ לְיִשְׂרָאֵל
וּרְחִמִיו לֹא כָלוּ' שֶׁפֶךְ חֲרוֹן אָפּוֹ וְלֹא נֹתֵר עוֹד' וַיֵּצֵא אֶשׁ
בְּצִיּוֹן וְהִתְאַבֵּל יִסִּידוֹתֶיהָ.

(יב) לֹא תִאֲמִינוּ מַלְכֵי אֶרֶץ' שֶׁהָרִי סִנְחָרִיב אֲכָל שֹׂאֵר
אוֹמוֹת לֹא הִצְלִיחוּ בָהֶם' כִּי יָבוֹא צָר וְאוֹיֵב בְּשַׁעְרֵי יְרוּשָׁלַם
שֶׁכָּל אוֹמָה וְלִשָּׁן יִהְיוּ שׁוֹלְטִין בָּהּ.

(יג) מַחֲסֵאת נְבִיאִיָּה' אֵלּוּ נְבִיאֵי הַשֶּׁקֶר' עֹנּוֹת כֹּהֲנִיָּה
כַּעֲנִין שֶׁנ' אֲכֹהֲנִיָּה בְּמַחֲזִיר וְגו' הַשׁוֹפְכִים בְּקֶרֶבֶם דָּם צִדִּיקִים'.
ס"א מַחֲסֵאת נְבִיאִיָּה מַחֲסֵאת שֶׁהָיוּ עוֹשִׂין הָעֵם עִם נְבִיאִיָּה
וְעַם כֹּהֲנִיָּה שֶׁהָיוּ מְכִים אֶת הַנְּבִיאִים וְאֶת הַכֹּהֲנִים' הַשׁוֹפְכִים
בְּקֶרֶבֶת דָּם צִדִּיקִים שֶׁל נְבִיאִים וְשֶׁל כֹּהֲנִים אֲכֹמוֹ דְּמֵי זִכְרִיָּה'.
(יד) נָעוּ עוֹרִים בְּחוּצוֹת' כֹּמוֹ הָעוֹרִים הָיוּ נָעִים בְּחוּצוֹת'
נִגְוָלוּ בְּדָם שֶׁל חֲלָלִים בְּלֹא יוֹכְלוּ הָאוֹמוֹת יַעֲזוּ בְּלִבְשׁוּיָהֶן

M < וְכָל שֹׂאֵר אוֹמוֹת' דְּבָרִים ל"ב כ"ג δ דְּבָרִים כ"ח נ"ו א
M < כֹּמוֹ זִכְרִיָּה' ε מִיכָה ג' י"א δ

של אנשי ירושלים. "ס"א נגואלו בדם מחמת שנגואלו בדם נקי עד שלא יוכלו בני אדם או הם עצמם ליגע בלבושיהן. (טז) סורו ממא קראו למוי אמרו האומות לאנשי ירושלים סורו סורו אל תגעו כך היו צועקים שרי האומות זה לזה שלא תגעו באלו הגיעולים כי הם עם אלהיהם עד שהיו בשלוחתם היו נעים לפני בוראם גם געו עתה כמו העורים. אמרו בגוים לא יוסיפו עוד לגור בירושלים. וכן הוא או' ^ה אין ישועתה לו באלהים.

(טז) פני יי' חלקם. כמו "פני יי'" בעושי רע. חלקם כמו אף יי' היא חלקתם ופורתם בין האומות. לא יוסיף להביטם להשיב עוד שבותם. פני כהנים לא נשאו על שלא מהדרים פני אדניהם אלא והיה כעם ככהן. חקנים לא חננו אלו אומות העולם מדה כנגד מדה כשם שישאל פני כהנים לא נשאו כך האויבים חקנים לא חננו. חקנים כתי' חקנים קרי כלום. פני כהנים לא נשאו חקנים לא חננו אומות העולם אז יבואו שניהם על ישראל שפני כהנים לא נשאו חקנים של עצמם לא חננו.

(יז) עורניה תבלינה עינינו כלום. עורינו בארצנו תבלינה עינינו שהיו עינינו מיחלות אל עורתנו הבל אלו חיל של מצרים ששלחו ישראל לבוא לעזרתם וכיון שנכנסו לים הראה להם השם כמין גופים תפוחים בים והם או' אלו לאלו מי אלו ומשיבין זה לזה אלו הפגרים שמתו בים סוף כשבאו ישראל ממצרים ומיד היו מתמלאים חימה אומ' העם שכך גרמו לאבותיהם אנו הלכין לעזרתם מיד הולכין וחוזרין להם למצרים לכך נאמ' בצפייתני צפינו אל גוי לא יושע וכן

מ < ס"א ונו' א

תהלים ג' ג' ב

שם ליד י"ח

אמ' ישעיהו "והיה לכם מעוז פרעה לבשת והחסות בצל מצרים לכלמה כל "הבאים אל עם לא יועילו למו לא לעזר ולא להועיל כי לבשת וגם לחרפה ואומ' "מצרים הבל וריק יעזורו לכך נקראת לזאת רהב הם שבת' ס"א עודינה תכלינה עינינו עדין היו" מצפין לעזרת הבל' (תוספת רש"י המאור הגדל ז"ל)

(יח) צדו צעדינו' שלא היה יכול אדם לצאת בשוק ומיד נופלים עליו צועקים הנה היהודי עובר' קרב קצנו וגו' כי הגיע זמן הפורענות ונתמלאת הסאה וכן הוא או' "כי כל סאון סאון ברעש וגו' ס"א צדו צעדינו נשמו צעדי אורחותינו כמו "ונשמו דרכיכם מתרגומי' ויצדיין אורחתכון.

(יט) קלים היו רודפינו מנשרי שמים' וכן הוא או' "קלו מנשרים (מנמרים) סוסיו וחדו מזאיכי ערב' מנשרי שמים שהם מגביהין לעוף ומביטין לעוף מרחוק כך היו חיל כשדים וריון וממחרין לבא על ירושלם' על ההרים דלקונו שלא היה אחד מהם ניצול' במדבר ארבו לנו לתפשנו.

(כ) רוח אפינו משיח יי' נאמר על יאשיהו אשר נלכד בשחיתותם של אומות שהיינו סבורים עליו כי אם היה חי היינו חיים' בצלו בננים בזכותו היינו כגוים ביניהם ויש לומר' על צדקיהו שהיה משיח יי' ונלכד דכתי' "ואת עיני צדקיהו עור' אשר אמרנו שהיינו אומרים בצלו נחיה בננים שאם היה הוא בחיים והיה ממנה אותו עזר מלך בבל עלינו ונותן לו מס'.

שם שם ז' ה'באיש על MT. habet δ ישעיה ל' ג' ה' א
Vide Saadia, Com. in Jes. 9. 4. et Ibn Balaam in loc. שם ש' ט' ד' א
חבקוק א' ח' f חקרא כ"ז כ"ב e
ירמיה ל"ט ז' g

(כא) שישי ושמחי בת אדום^א הוא שאמרנו שירמיהו היה מקונן על בית ראשון ועל בית שני ואומ' לה הנביא לאדום זה מימס ואספסינום שהחריבו בית המקדש בשניה כל מה שתוכלו להיות ששה ושמחה שישי ושמחי כי לא לנצח תשמחי. גם עליך תעבור כוס התרעלה כוס החימה כאשר עשית בן יעשה לך נמולך ישוב בראשך השכרי ותתערי וכן הוא או' "כי כה אמר יי"ה הנה אשר אין משפטם לשתות הכוס שתו ישתו ואתה הוא נקה הנקה לא הנקה כי שתה תשתה. ותתערי כמו ^בערער תתערער. ^גס"א שישי ושמחי בת אדום. כאדם שאומר לחבירו ורואהו שהוא עושה שום עבירה ואו' לו עשה כל העבירות שיבאו לידך כי דע לך כי על כל אלה יביאך האלהים במשפט אף כאן ראה הנביא לאדום ששמחה במפלתן של ישראל אמ' שישי ושמח כי גם עליך תעבור כוס שעבר על ישראל ושחית ומצית עד שתערי כל הכוס ואי לאומות שעדין לא מעמו כוס התרעלה ועדין עתידין לשתות ואשריהם לישראל ששתו כבר מיד יי"ה את כוס חמתו לא תוסיפו לשתותה עוד ההוא דכתי' תם עונך בת ציון גלה על חמאתיך ולקית כבר ותוספות רש"י ז"ל.

(כב) תם עונך בת ציון. זה סימן טוב לישראל בזמן שאדום התחיל ללקות מיד תם עונך בת ציון. לא יוסיף השם להגלותך. פקר עונך בת אדום. זה מעשה בית ראשון. גלה על חמאתיך. זה מעשה בית שני וכך דוד אמ' ^דזכור יי"ה לבני אדום את יום ירושלם האומרים ערו ערו עד היסוד בה.

Vide R. Joseph Kara in loc. שם נ"א נ"ה ^ב ירמיה מ"ט י"ב ^א
תהלים קל"ז ז' ^ד

פרשה ה.

(א) זכור יי" מה היה לנו * לקיים ויסרתי אתכם שבע כחטאותיכם אמר ר' ברכיה אמרה כנסת ישראל לפני השם רבונו של עולם אתה צויתנו * זכור את אשר עשה לך עמלק אנו שכחה מצויה בנו אתה שאין לפניך לא עולה ולא שכחה אתה תזכור וכן הוא או' זכור יי" לבני אדם את יום ירושלם * הביטה מקרוב כענין שנ' *ויבט והנה מראשותיו עוגת רצפים וראיה מרחוק מנין שנא' *וישא אברהם את עיניו וירא את המקום מרחוק כלום' כל הגליות המפוזרות בכל העולם הקרובות והרחוקות *

(ב) נחלתינו נהפכה לזרים * כמו שאמ' אסף *אלהים באו גוים בנחלתיך וירמיח קראה נחלתינו בתינו זה מקדש ראשון ומקדש שני * לנכרים שהיו קדש קדשים ועתה לשקוצים ביד נכרים *

(ג) יתומים * כמו היתומים שאין להם עוזר * ואין אב כלום' יש אב ואין עתה עוזר כי רחק ממנו בעונותינו * אמותינו כאלמנות * זו כנסת ישראל שהיא בלא נביא ולא חוזה ואין מלך ואין שר ואין זבח ואין מנחה *

(ד) מימינו בכסף שתינו * אפילו ללמוד תורה אין מניחין אותנו עד שאנחנו נותנין להם שוחד * עצינו במחיר יבואו *

מ"א י"ח ר' דברים כ"ה י"ז δ om < לקיים . . . כחטאותיכם *
 שומם om f תהלים ע"ט א' * בראשית כ"ב ד' א'

אלו פרי האילנות כלום' אלו מעמי תורה שאנחנו נותנין
שכר להשכיר את הגנים להוליכנו מעיר לעיר לשמרנו מפני
עם הארץ.

(ז) על צוארינו נרדפנו. על שהיו רואין את בחורי
ישראל יפה קומה ונאין בצואריהם היו מתקנאין בהן ומביאין
אותם ועומסין אותם ורודפין אחריהם כדי לייגען ולכפף את
קומתן. יגענו למצוא מחיה ולאכול ולא הונח לנו ולא היו
מניחין אותנו כי אנחנו מקבצין והם נוטלין או ולא הונח לנו
לא מצינו מנוחה בענין שנ' «ובגנים ההם לא תרניע».

(ח) מצרים נתנו יד. בענין שנ' «היו היוֹרדים מצרים
לעזרה. אשור לשבוע לחם לאשור היו עובדים כדי לשבוע
לחם בענין שנ' «וישלח מלך ירב וגו'».

(ז) אבותינו חטאו ואינם. הם בכו בכיה שלא לצורך.
ואנחנו עונותיהם סבלנו בכיה לדורותיהם הוקבעה לנו.

(ח) עבדים משלו בנו. זה נבחראדן וכן כל כיוצא בו.
פורק אין מידם של אומות העולם ולא להודיע עד מהי.

(ט) בנפשינו נביא לחמנו. אם נצא לשדה אנחנו מסוכנין
בנפשנו מפני חרב המדבר וכן עוד היום אדם מישראל הולך
בסחורתו והוא מסוכן בנפשו מפני חרב האומות.

(י) עורינו. זה עור שעל בשרינו. כתגור נכמרו נהלו
נשרף בתגור כמו שאז"ל «בהלמוד בושלא כומרא. מפני
ולעפות רעב נשרפו עורינו מפני הרעב. נכמרו בלע"ז ארפדו) ^(ז)
כל דבר נשרף באש הוא נקוץ בושלא כומרא על שם
שמקבצין התאנים לכלי אחד שיתבשלו והם נקוצים.

דברים כ"ח מ"ה א

ישעיה ל"א א' ב
d Berachoth, 42

הושע ה' י"ג ב

71

(יא) נשים בציון ענו בתולה בערי יהודה בתולה חסר
ו"ו מלמד ששנים בלבד עינו.

(יב) שרים בידם נתלו אלו הגזברים שהם תולין אותם
ומייסרין אותם לתת ממון פני זקנים לא נהדרו אלא היו
מכין אותן ומורטין אותן כדי ליתן ולהראת להם ממון.

א (יג) בחורים טחון נשאו היו מטחינין אותם על כרחם
דיגעם ונערים בעץ כשלו אמר ר' יהושע סח לי זקן אחר
מצאתי שלש מאות תינוקות במבלא אחת.

(יד) זקנים משער שבתו אלו זקנים שנלוו בחורים גם
הם מנגינתם שבתו ונעדרה ונאספה כל ששון ונילה כענין
שג' והשבתי מערי יהודה ומחיצות ירושלם קול ששון וגו'.

(טו) שבת משובש לבנו מיום שחרב בית המדרש אין
שמחה שלימה בעולם נהפך לאבל מחולינו תחת המחולות
שהיינו עושין נהפך לאבל א אם לא אעלה את ירושלם על
ראש שמחתי זה אפר מקלה שמימי תלמידי חכמים על
ראשון בעת חתונתם.

(טז) נפלה עמרת ראשנו זה התורה שנמסרה ביד זרים
אוי נא לנו כי חטאנו כי עונותינו הטו וחטאתינו מנעו הטוב
ממנו הנן התם במסכת סוטה בפולמוס של אספיינוס
נזרו על עמרות כלות חתנים ועל האירוס ושלא תצא אשה
בפלפורון בתוך העיר.

(יז) על זה היה דוח לבנו אמר ר' אלעזר בנו של ר'
יוסי הגלילי ומה האשה הזאת על ידי שפורשת מבעלה ו

ירמיה ז' ל"ד c מ < מנגינתם b a vers. d deed in M. תהלים קל"ז ו' d e 49a.

ימים נקראת דוה אנו שפירשנו מבית היינו הרג כמה שנים
על אחת כמה וכמה שיהא דוה לבנו.

(יח) על הר ציון ששמש שועלים הלכו בו. וכבר היו
רבן גמליאל ור' יהושע ור' אלעזר בן עזריה ור' עקיבא
מהלכין בדרך ושמעו קול "המורה של רמי מאנסיפרם רחוק
ק"כ מילין התחילו "הם בוכים ור' עקיבא משחק אמרו לו
לר' עקיבא מפני מה אתה משחק אמ' להם ומפני מה אתם
בוכים אמרו לו גוים הללו עובדים לאלילים ומקמרים לעצבים
יושבים לבטח ובשלוה ואנו בית הרום רגלי אלהינו נשרף
באש ולא נבכה אמר להם ולכך אני משחק אם למכעיסיו
כך לעושי רצונו על אחת כמה וכמה. שוב פעם אחת היו
עולין לירושלם כיון שהגיעו לצופים קרעו בגדיהם כיון שהגיעו
להר הבית ראו שועל יוצא מבית קדשי הקדשים התחילו הם
בוכים ור' עקיבא משחק אמרו לו מפני מה אתה משחק
אמר להם ומפני מה אתם בוכים אמרו לו מקום שכתוב "בו
יהוד הקרב יומת נתקיים בו הפסוק דכתי' "ואעידה לי עדים
נאמנים "את אוריה הכהן ואת זכריהו בן ברכיהו וכי מה
ענין זה אצל זה אוריה אצל זכריה אוריה בבית ראשון
זכריה בבית שני אלא מקיש נבואתו של זה לנבואתו של זה
כנבואתו של אוריה נא' "ציון שדה תחרש וגם איש היה
מתנבא בשם יי" אוריה בן שמעיה מקרית יערים /דנבא בכל
דברי ירמיהו וגם מוסיף על ענין ראשון כשם שמיכה המורשת
אמר ציון שדה תחרש וירושלם עיים תהיה והר הבית לבמות

הזמרה ס

מ < את . . . ברכיהו

במדבר א' ג"א

דמיה ב"ז י"ח

ישעיה ח' ב'

ינבא מ

יער כך אמר אוריה שנ' וגם איש היה מתנבא שאין אתה מוצא פסוק זה במיכה המורשתי וממנה אתה למד לאוריה ובנבואת זכריה כתי' א"כ אמר יי" עוד ישבו זקנים וזקנות ברחובות ירושלם ואיש משענתו בידו מרוב ימים דיאתיקי שמקצתה קיימת כולה ומתקיימין דברי אוריה ומתקיימין דברי זכריה עד שלא נתקיימה נבואתו של אוריה מתירא על נבואתו מזכריה אינו מתקיים עכשיו נתקיימה נבואתו של אוריה בידו שנבואתו של זכריה תתקיים כלשון הזה אמרו לו עקיבא נחמתנו עקיבא נחמתנו.

(יט) אתה יי"י אמ' הנביא רבנו של עולם א אתה הוא ושנותיך לא יתמו אתה יי"י לעולם תשב וידך בכל משלה.
(כ) למה לנצח תשכחנו הלא אתה מלכו של עולם ואין זולתך אלהים ואין מבלעדיך מושיע למה הארכת עלינו הגלות.

(כא) השיבנו יי"י אליך ונשובה בירושלם עיר קדשך כבתחילה ונשובה ונשוב כתי' כלום' תתן לנו לב ונשובה אל מצותיך ונשוב לקדמותינו חדש ימינו כקדם כימי עולם וכשנים קדמוניות כי הכל ירך ואין מי מעכב.

(כב) כי אם מאוס מאסתנו אע"פכ שמאס מאסתנו קצפת עלינו עד מאד על דם נקי ששפכנו עד מאד על שהרבינו להבעים עד מאד אע"פכ השיבנו יי"י אליך ונשובה חדש ימינו כקדם אמר ר' חלבו עתיד הק"ב לעשות מחול לצדיקים כגן עדן והוא יושב ביניהם וכל אחד ואחד מראהו באצבעו שנ' ואמר ביום ההוא הגה אלהינו זה קוינו לו

ישעיה כ"ה ט' d < אמר... אמן e תהלים ק"ב כ"ה f זכריה ח' ד' a

74

ויושיענו זה יי' כינו לו נניקה ונשמחה בישועתו והק"בה
עתיד לכנות חרבות ירושלם כענין שנ' אני יי' בנית
הנהרסות נמנעתי הנשמה ונ' ונזכה לראות מלכות משיח
בן דוד במהרה בימינו ונאמר אמן.

נשלם פירוש איכה.

אֶתָּה תִּקּוּם תִּרְחַם צִיּוֹן
וְתִקְבֹּץ נִדְחֵי יִשְׂרָאֵל כְּבִרְאשׁוֹן
וְיִזְכְּחוּ לְךָ שֵׁם תּוֹרָה
זִכְחֵי שְׁלָמִים וְגַם זִכְחֵי נִדְבָה.

תנו רבנן כשנחרב בית המקדש ערב מ' באב היה
ומצאי שביעית היה ומשמרת יהויריב היתה והלויים עומדין
על הדוכן ואומרים שירה ומה שירה היו אומרים וישב עליהם
את עונם ולא הספיקו לומר יצמיתם עד שבאו עליהם שונאים
וכבשום ושירה זו היא של יום חמישי אלא שנפל בפיהם
ביום ראשון כדי לגלגל רעה ברבר רעה לפיכך משנכנס אב
ממעמין בשמחה ותגן כל המצות הנוהגות באבל נוהגות במ'

cm < תנו . . . ועד o < אתה . . . נדבה יחזקאל ליו ל' a

באב אסור באכילה ושתייה בחיצה בנעילת הכנרל בתשמיש
המיטה ותנן ערב ט' באב לא יאכל ב' תבשילין ולא יאכל
בשר ולא ישתה יין ואמר רב' יהודה בסעודה המפסיק בה
משש שעות ולמעלה אסור מקום שנהנו לעשות מלאכה בט'
באב עושין ושלא לעשות אין עושין ובכל מקום תלמידי
חכמים במלין וחכמים אומרים כל העושה מלאכה בט' באב
אין זוכה לראות בנחמת ציון שנ' שישו אתה משוב כל
המתאבלים עליה אמר ר' חלבו עתיד הקב"ה לעשות מחול
לצדיקים בגן עדן והוא יושב ביניהם וכל אחד מראה באצבעו
ואומ' הנה אלהינו זה והקב"ה עתיד לבנות חרבות ירושלם
שנ' אני יי' בנית הנהרסות נזכה לראות מלכות משיח בן
דוד במהרה בימינו ונאמר אמן ואמן סלה ועד'.

THE COMMENTARY

OF

R. TOBIA B. ELIESER

ON

ECHAH.

EDITED FOR THE FIRST TIME, FROM THE MSS. AT CAMBRIDGE,
OXFORD, AND MUNICH.

BY

A. W. GREENUP, M.A., D.D.,

*Principal and Professor of Biblical Exegesis, London College of Divinity;
Dean of the Faculty of Theology, University of London.*

SECOND EDITION

LONDON

—
1908.